

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

ЗЕЛЕНКО ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 332.1.009.18:316.614]:36

**ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ РЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ**

**Спеціальність 08.00.05 – Розвиток продуктивних сил і регіональна
економіка**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Сєвєродонецьк-2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України (м. Сєвєродонецьк).

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **Бузько Ірина Романівна**, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України, професор кафедри міжнародної економіки і туризму (м. Сєвєродонецьк)

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, доцент **Бойченко Еліна Борисівна**, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського Міністерства освіти і науки України, доцент кафедри економіки, підприємництва та природничих наук (м. Київ);

доктор економічних наук, професор **Коломицева Олена Віталіївна**, Черкаський державний технологічний університет Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри економічної кібернетики та маркетингу (м. Черкаси);

доктор економічних наук, доцент **Прямухіна Наталія Валентинівна**, Вінницький національний аграрний університет Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри економіки (м. Вінниця).

Захист відбудеться 14 лютого 2019 р. об 11⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.01 у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України за адресою: 03057, м. Київ, вул. Желябова, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України за адресою: 93400, Луганська область, м. Сєвєродонецьк, вул. Донецька, 43.

Автореферат розіслано 14 січня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. Ю. Манухіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процеси глобалізації та значне прискорення економічної взаємодії на міжнародному рівні викликають зміни в структурі основних учасників економічної діяльності: замість держав на міжнародному ринку все частіше оперують їх окремі регіони, що скорочує кількість посередників, значно спрощує процес просування товарів та послуг від виробника до кінцевого споживача, підвищує ефективність економічної діяльності та забезпечує стабільність соціально-економічного розвитку регіонів.

Останні роки Україна також переживає період трансформації економічних відносин, цей процес у кожному регіоні відбувається по-різному, але при цьому негативні тенденції соціально-економічного розвитку позначилися на усіх областях: зниження рівня зайнятості, скорочення доходів населення, низький рівень конкурентоспроможності та збитковість підприємств тощо.

Україна, яка декларує спрямованість всіх дій на інтеграцію до світового співтовариства, останніми роками зіткнулася з проблемою конфлікту економічних цілей розвитку та соціальних потреб суспільства на рівні окремих регіонів. Відсутність належної уваги до потреб населення призвела до глибокої системної кризи, яка знайшла своє відображення не тільки в економічному, але й у політичному середовищі. Результати цієї кризи відчужаються й досі. Більшість громадян не довіряють органам влади та власникам засобів виробництва. Рівень недовіри значно зріс із виникненням нової соціально незахищеної категорії – внутрішньо переміщених осіб. Залишивши постійне місце проживання, ці люди зіштовхнулися з проблемою відсутності житла, безробіттям, високим рівнем недовіри з боку решти населення та з певною зневагою з боку представників державної влади. Як наслідок, в окремих регіонах України збільшується трудова міграція, поглиблюється демографічна криза, знижується рівень життя.

Проблема суспільних конфліктів актуальна не тільки для нашої держави. Конфлікти супроводжують всі сфери життя, але конфліктність економічного середовища на рівні окремих регіонів відчужається особливо гостро. Їх вирішенню присвячено багато публікацій науковців не тільки у сфері економіки, але й у соціології, психології, політології тощо. Між тим конфлікт виступає джерелом інновацій; у випадку його позитивного розв'язання задоволеними залишаються усі конфронтуючі сторони. Тому проблеми ґрунтового аналізу наявної системи регіональних економічних відносин та пошуку інструментів для її вдосконалення з метою забезпечення належної якості та гідного рівня життя населення потребують свого вирішення.

Концепція соціального діалогу, яка реалізується в багатьох країнах світу, вже довела свою ефективність у системі соціально-трудових відносин. Але нова парадигма регіонального розвитку, згідно з якою регіон виступає як незалежний суб'єкт господарювання, та децентралізація влади в Україні вимагають її впровадження на мезорівні та ставлять нові завдання для науковців і практиків щодо розробки сучасних підходів реалізації такої парадигми. Сьогодні соціальний діалог має стати інструментом врегулювання економічних інтересів не тільки між роботодавцями та найманими працівниками; регіональна влада та представники

великого бізнесу мають враховувати потреби економічно активних громадян, серед яких також є безробітні, приватні підприємці, зайняті в секторі неформальної економіки, трудові мігранти, зацікавлені в легальному працевлаштуванні у регіоні постійного місця проживання.

Теоретичні й методологічні засади формування та розвитку регіональних економічних відносин представлені у працях Є. Ахромкіна, Е. Бойченко, І. Бузько, М. Долішнього, І. Заблудської, О. Коломицевої, О. Кудріної, О. Карлової, Н. Прямухіної, О. Фінагіної. Безпосередньо дослідженням особливостей впровадження соціального діалогу присвячено роботи С. Гербеди, Н. Громадської, В. Давиденко, О. Жадан, Ю. Каплан, І. Камінської, О. Кішиньової, О. Козаченко, А. Колота, Д. Коцупал, О. Кравченко, Н. Крещенко, А. Кудряченко, Л. Любохинець, Д. Неліпи, Л. Остапенко, С. Парчевської, В. Патрушева, О. Петрос, М. Посаженнікова, М. Рішняк, Г. Савранської, А. Смірнкової, М. Сорочишина, О. Софій, В. Співак, Д. Сторожилової, В. Цвиха, Г. Чанишевої, Л. Черник, О. Шубалого, Л. Ярової та ін. Але, незважаючи на велику кількість наявних публікацій, у нашій країні проблема ефективності соціального діалогу залишається невирішеною. Якщо на окремих підприємствах вже визначено механізми взаємодії, то на рівні розвитку регіональних економічних систем соціальний діалог перебуває на стадії зародження. Факт недосконалості наявної моделі та невдалої стратегії розвитку соціального діалогу визнано на національному рівні, що зумовлює необхідність пошуку власного унікального шляху розвитку економічних відносин, який враховуватиме накопичений як позитивний, так і негативний досвід минулого.

Необхідність розроблення теоретико-методологічних засад та методичного інструментарію щодо впровадження соціального діалогу в систему регіональних економічних відносин визначила вибір теми, мету, завдання, логіку, напрями дослідження та структуру дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану наукових досліджень та тематики держбюджетних науково-дослідних робіт Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України (м. Сєверодонецьк), а також Національної металургійної академії Міністерства освіти і науки України (м. Дніпро). У Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України: при виконанні теми ТС-37-14 "Розробка системи національних пріоритетів в умовах глобалізації суспільних цінностей" (номер державної реєстрації 0114U001088, 2014-2016 рр.) автором ідентифіковано соціально-економічні пріоритети розвитку по регіонах України; за темою ДН-04-16 "Розробка демократичних механізмів самозабезпечення соціально-економічних трансформацій суспільства" (номер державної реєстрації 0116U004159, 2015-2014 рр.) автором запропоновано методологічний підхід до соціально-економічної трансформації регіонального суспільства шляхом впровадження соціального діалогу.

У Національній металургійній академії Міністерства освіти і науки України: за темою "Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об'єднань"

(номер державної реєстрації 0116U006782, 2016-2018 рр.) автором запропоновано удосконалений спосіб прогнозування з використанням кількісних показників соціально-економічного розвитку регіонів; за темою "Моделювання економічної поведінки та стратегії розвитку суб'єктів господарювання" (номер державної реєстрації 0116U008360, 2016-2021 рр.) автором визначено методологічні аспекти регулювання системи соціально-економічних відносин суб'єктів господарювання в регіоні.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розроблення теоретико-методологічних засад і практичного інструментарію щодо вдосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу.

Для досягнення поставленої мети вирішено такі завдання:

уточнено термінологічний зміст поняття "соціальний діалог";

розроблено модель реалізації соціального діалогу на регіональному рівні;

сформовано концепцію реалізації соціального діалогу в Україні;

визначено фактори, що впливають на формування соціального діалогу на регіональному рівні;

запропоновано систему показників для оцінювання регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу;

сформовано підхід щодо сценарного аналізу систем регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу;

удосконалено технологію прийняття рішень з економічного розвитку регіону із залученням різних соціальних груп;

представлено інтеграційний підхід щодо гармонізації стратегій регіонального розвитку задля активізації міжрегіонального співробітництва.

запропоновано комплекс прогностичних предикторів реалізації соціального діалогу в системі економічних відносин;

запропоновано моніторинг соціального діалогу в системі економічних відносин регіону;

удосконалено механізм інтеграції соціального діалогу в систему економічних відносин на регіональному рівні;

сформовано методологію удосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу;

запропоновано економіко-математичну модель функціонування регіону як відкритої соціально-економічної системи;

сформовано комплексний показник стабільності економічних відносин на регіональному рівні.

Об'єктом дослідження є система регіональних економічних відносин.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, методичні й прикладні аспекти вдосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є сукупність принципів наукового пізнання, загальних та спеціальних методів, що використовувалися під час дослідження. У основу теоретичних досліджень покладено фундаментальні засади розвитку регіональних економічних систем,

наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених щодо особливостей впровадження соціального діалогу на різних рівнях розвитку економічних систем.

Правову основу дисертаційного дослідження склали чинні законодавчі й нормативні документи щодо регулювання економічних відносин з урахуванням соціального діалогу. Інформаційним підґрунтям послуговували статистичні дані, звітність та інформаційні повідомлення державних органів регіональної влади, електронні джерела мережі Інтернет, результати власних досліджень автора.

Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань дослідження були використані такі методи: *системний підхід* (при дослідженні теоретичних засад формування та розвитку соціального діалогу в системі регіональних економічних відносин); *історико-логічний підхід* (при визначенні світових тенденцій розвитку соціального діалогу); *структурно-логічний аналіз* (при визначенні особливостей функціонування системи економічних відносин на засадах соціального діалогу, а також при визначенні предикторів реалізації соціального діалогу); *синтез та узагальнення* (при формуванні моделі й концепції реалізації соціального діалогу, механізму інтеграції соціального діалогу в систему регіональних економічних відносин та при побудові методологічного підходу щодо удосконалення системи економічних відносин на регіональному рівні); *експертних оцінок та ранжування* (для визначення базових показників розвитку системи регіональних економічних відносин, базових показників стабільності економічних відносин регіону), *статистичний і порівняльний аналіз* (для побудови й аналізу системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу, у формуванні моніторингу соціального діалогу в системі регіональних економічних відносин); *економіко-математичний аналіз* (для розрахунку інтегрального індексу розвитку системи економічних відносин регіону, комплексного показника стабільності економічних відносин, а також для визначення взаємозалежності між показниками, що відображають основні інтереси влади, бізнесу та населення регіону); *економіко-математичне моделювання* (для побудови імітаційної економіко-математичної моделі функціонування регіону як відкритої соціально-економічної системи).

Наукова новизна отриманих результатів. Основний науковий результат дисертаційної роботи полягає в розробленні теоретико-методологічних засад вдосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу шляхом концептуалізації соціального діалогу, моделювання його розвитку на регіональному рівні, формування механізмів та інструментарію інституційної взаємодії з метою врегулювання інтересів кожної групи учасників регіональних економічних відносин.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в такому:

уперше:

розроблено модель реалізації соціального діалогу в системі регіональних економічних відносин, яка містить три щаблі (міжособистісний/локальний; міжгалузевий, регіональний/міжрегіональний/міжнародний), визначає основних учасників та посередників у формуванні соціального діалогу в регіональних економічних відносинах, що дає можливість визначити напрями й резерви накопичення соціального капіталу як в середині регіону, так і поза його межами;

сформовано концепцію реалізації соціального діалогу в Україні, яка містить основні поняття, інструменти, закономірності та очікувані результати імплементації соціального діалогу в систему регіональних економічних відносин, що сприятиме соціалізації діяльності регіональних суб'єктів господарювання, мінімізації соціальних загроз у суспільстві, узгодженню інтересів суб'єктів економічної діяльності та різних соціальних груп на регіональному й національному рівні;

запропоновано спосіб розрахунку комплексного показника стабільності економічних відносин, який формується за принципом лінійної згортки на основі 14 індикаторів економічних відносин між населенням регіону, бізнес-середовищем та регіональними органами влади, що дає змогу вимірювати вірогідність виникнення кризових явищ у взаємовідносинах учасників економічної діяльності в межах конкретного регіону;

розроблено економіко-математичну модель регіону як відкритої соціально-економічної системи, що відображає складові регіональних економічних відносин та містить показники, які характеризують стан соціального діалогу між органами регіональної влади, суб'єктами економічної діяльності та населенням регіону, реалізація якої дає змогу здійснювати аналіз і прогноз стану основних соціально-економічних індикаторів розвитку території з урахуванням впливу факторів розвитку на початку прогнозованого періоду;

уточнено:

визначення поняття "соціальний діалог" як специфічної форми комунікаційного процесу між двома або більш ніж двома сторонами у будь-якій сфері життєдіяльності, який дозволяє дійти консенсусу щодо вирішення питань соціально-економічного розвитку суспільства, збагачує термінологічний апарат регіональної економіки;

інтеграційний підхід до гармонізації стратегій регіонального розвитку, який базується на визначенні спільних орієнтирів, пріоритетів довгострокового розвитку з метою активізації міжрегіонального співробітництва, що сприятиме скороченню кількості депресивних територій, формуванню міжрегіонального соціального діалогу та консолідації соціально-економічних систем задля стабільного розвитку на основі задоволення спільних регіональних інтересів;

удосконалено:

класифікацію факторів розвитку соціального діалогу на регіональному рівні, згідно з якою їх сукупність розподілена між загальнотеоретичною, загальнонаціональною та регіональною групами, що дає змогу чітко визначати джерела впливу, рівень та напрями спільних заходів щодо усунення проблем та досягнення компромісу в соціальному діалозі;

підхід до сценарного аналізу системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу, згідно з яким на основі парної кореляції та SWOT-аналізу соціально-економічної ситуації визначається вірогідність реалізації позитивного чи негативного сценарію розвитку системи економічних відносин регіону, що дає змогу визначити найбільш вірогідний сценарій розвитку регіональних економічних відносин на основі виявлених сильних сторін;

технологію прийняття рішень з економічного розвитку територій із залученням різних соціальних груп, що містить чіткі рекомендації відносно змісту етапів, засобів, типів взаємодії та уявлення щодо потенційних загроз у процесі прийняття спільних рішень регіональною владою, представниками бізнесу та громади, що дозволяє уникнути формалізму при залученні громадськості до процесів управління соціально-економічним розвитком території, мінімізувати ризики виникнення соціальної напруженості серед населення регіону;

механізм інтеграції соціального діалогу в систему економічних відносин на регіональному рівні, який обґрунтовує необхідність його впровадження для кожної групи учасників через мотиви, які надають первинний поштовх для початку процесу комунікації, що дає можливість обрати конкретні джерела фінансування спільних дій, наявність яких саме є гарантією реалізації реальних спільних заходів у чітко визначені терміни;

дістали подальшого розвитку:

комплекс прогностичних предикторів реалізації соціального діалогу в системі регіональних економічних відносин, які дають змогу здійснити ретроспективний аналіз та прогноз стану системи регіональних економічних відносин, що дозволить визначити основні характеристики трансформації системи регіональних економічних відносин і виявити параметри, що перешкоджають їх ефективному розвитку;

методологія вдосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу, яка містить етапи, принципи, методи, інструменти, важелі впливу та стратегічні орієнтири, інтегральний показник розвитку регіональних економічних відносин, який характеризує кожну групу учасників економічних відносин на регіональному рівні, що дає змогу комплексно оцінити сучасний стан системи регіональних економічних відносин та в цілому сприяє вдосконаленню організаційно-економічної взаємодії між учасниками регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу;

система показників оцінювання регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу, яка, враховуючи обмеженість та недоступність статистичних даних, базується виключно на офіційних джерелах інформації і враховує потреби кожної групи учасників соціального діалогу в процесі реалізації економічної діяльності, що дозволило сформувати рейтинг областей України за станом їх регіональних економічних відносин;

процес моніторингу соціального діалогу, який передбачає діагностику поточного стану системи регіональних економічних відносин, визначення якісних і кількісних показників моніторингу, впровадження якого забезпечить об'єктивність процесу діагностики, незалежність організацій, що здійснюють соціологічні опитування; щорічну публічну звітність інституцій, які відповідальні за соціальний діалог у регіонах України.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати та практичні рекомендації становлять методичну основу розвитку системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу. До результатів, що мають найбільше практичне значення, належать:

комплексний показник стабільності економічних відносин, який формується на основі 14 індикаторів економічних відносин між населенням регіону, бізнес-середовищем та регіональними органами влади;

технологія прийняття рішень щодо економічного розвитку територій із залученням різних соціальних груп;

інструменти впровадження соціального діалогу в економічну діяльність регіону;

алгоритм реалізації технології прийняття управлінських рішень для окремих суб'єктів господарювання у контексті соціально-економічного розвитку регіону;

модель реалізації соціального діалогу в системі регіональних економічних відносин;

сценарний аналіз регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу.

Результати роботи використано в діяльності підприємств та установ, а саме: Луганського обласного центру зайнятості (довідка № 22/1-1225-17 від 3.04.2018 р.), Департаменту економічного розвитку, торгівлі та туризму Луганської обласної державної військово-цивільної адміністрації (довідка № 22-09/02-984 від 18.05.2018 р.), Агенції регіонального розвитку Луганської області (довідка № 115 від 16.05.2018 р.), Сєвєродонецької міської ради (довідка № 2104/1 від 23.04.2018 р.), Луганської регіональної торгово-промислової палати (довідка № 16/1-8 від 25.01.2018 р.), ТОВ "НВП ТЕЛСІС" (довідка № 43 від 30.03.2018 р.), ТОВ НДПІ "Водоочисні технології" (довідка № 76 від 30.05.2018 р.), ГО "Кризовий медіа-центр "Сіверський Донець" (довідка № 117, від 14.03.18 р.), а також у навчальному процесі Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України (довідка № 65/73-01 від 18.01.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові розробки, положення, висновки та рекомендації є результатом самостійно проведеного автором дослідження щодо вдосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу. Внесок автора в колективно опубліковані праці конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Отримані результати дослідження, висновки та пропозиції обговорювалися й схвалені на Міжнародній науково-технічній конференції "Технологія-2016" (м. Сєвєродонецьк, 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Соціально-гуманітарні науки, економіка, право: нові виклики, практика, інновації" (м. Київ, 2016 р.), Міжнародній електронній конференції "Мировой финансово-экономический кризис и новые возможности реализации экономической политики" (м. Ташкент, 2016 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції "Людина і праця в економіці регіону" (м. Кропивницький, 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Розвиток фінансово-економічного становища на різних рівнях управління: підприємство, регіон, держава" (м. Дніпро, 2017 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції "Теорія і практика сучасної науки" (м. Київ, 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Напрями та сучасні чинники розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти"

(м. Запоріжжя, 2017 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції "Євроінтеграційна перспектива та інвестиційний потенціал економіки: методологія, теорія та практика" (м. Одеса, 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Сучасні особливості економічних проблем розвитку" (м. Львів, 2017 р.), Міжнародній науковій конференції "Modern Economic Research: Cooperation, Banking, Public Administration in Decentralized Environment" (м. Кельце, 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Перспективи інноваційного розвитку економіки: сучасні підходи та напрями" (м. Ужгород, 2017 р.), Міжнародній електронній конференції "Новое качество и новые возможности экономического роста: инновации, активное предпринимательство и поддержка прогрессивных технологий" (м. Ташкент, 2018 р.).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковані в 46 наукових працях, серед яких – 3 монографії, у тому числі – 1 одноосібна, 24 статті – у наукових фахових виданнях, 7 публікацій – у міжнародних виданнях та виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз, 12 публікацій – у матеріалах наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій – 38,96 д.а., з яких особисто автору належать 34,96 д.а.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів і висновків, викладених на 414 сторінках машинописного тексту. Матеріали дисертації містять 24 таблиці та 55 рисунків, які подано на 45 сторінках. Список використаних джерел із 435 найменувань уміщено на 49 сторінках, 5 додатків – на 54 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділ 1. Теоретичні аспекти становлення та розвитку соціального діалогу в суспільстві. Особливістю сучасного розвитку регіональних економічних відносин є ключова роль людини як основного учасника всіх соціально-економічних процесів, рушійної сили розвитку регіону. Отже, успіх діяльності регіональних економічних систем безпосередньо залежить від умов життя населення, задіяного в їх функціонуванні, рівня задоволення відповідних потреб.

Аналіз наукових публікацій та світового досвіду формування регіональних економічних відносин довів, що піднесенню ролі людини в регіональних економічних відносинах сприятиме соціальний діалог, який розглядається як: специфічний тип суспільних взаємовідносин, що знаходять вияв в окремих сферах життєдіяльності суспільства; цивілізований метод врегулювання суспільних взаємовідносин на основі законодавчої бази та нормативно-правових актів, колективних договорів та угод; ідеологія цивілізованого суспільства з ринковою економікою та соціального світу, в основу якої покладено ідею досягнення консенсусу для спільного блага; соціальний інститут; система органів і організацій, теоретичних і прикладних знань. Узагальнення наявних підходів до визначення поняття "соціальний діалог" дало змогу ідентифікувати його термінологічний зміст та уточнити його розуміння як специфічної форми комунікаційного процесу між двома або більш ніж двома сторонами у будь-якій

сфері життєдіяльності, яка дає можливість дійти консенсусу щодо вирішення питань соціально-економічного розвитку суспільства. Спираючись на аналіз рівнів розвитку соціального діалогу та особливості його впровадження запропоновано збільшити кількість рівнів з чотирьох до восьми, а саме: особистісний, локальний, галузевий, міжгалузевий, регіональний, міжрегіональний, національний та міжнародний рівень.

За результатами дослідження світового досвіду формування соціального діалогу в системі економічних відносин з'ясовано, що цей процес залежить від багатьох чинників: від економічної, політичної та соціально-демографічної ситуації, географічного розташування, менталітету населення, його історико-культурного надбання, яке є унікальним для кожної нації та безпосередньо для кожного регіону в межах конкретної держави. Проте, впровадження соціального діалогу на всіх визначених рівнях є необхідною умовою для забезпечення стабільного розвитку окремих організацій, територій, регіонів, держав та світового співтовариства в цілому.

З метою формування теоретико-методологічних засад розвитку регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу визначено: мету підвищення рівня та якості життя населення регіону шляхом гармонізації соціально-економічних взаємовідносин у суспільстві за рахунок досягнення консенсусу між сторонами діалогу стосовно вирішення проблем окремих осіб, груп, територіальних громад або питань соціально-економічного розвитку суспільства в цілому; передумови – законодавча база щодо регулювання соціального діалогу, соціально-орієнтована сфера економічної діяльності, сприятливе політичне середовище, незалежні репрезентативні учасники соціального діалогу; принципи – відповідності, відкритості, взаємоповаги, добровільності, відповідальності; функції – забезпечення узгодженості інтересів, зниження рівня соціальної напруженості, захист інтересів соціально уразливих верств населення, забезпечення інноваційного розвитку всіх сфер життєдіяльності регіону.

Розвиток теорії регіоналізму, згідно з якою регіон виступає не тільки як адміністративна одиниця країни, а й як незалежний суб'єкт господарювання, та накопичений на її основі світовий і вітчизняний досвід запровадження і розвитку діалогу у суспільстві послугував підґрунтям для побудови моделі реалізації соціального діалогу на регіональному рівні (рис. 1.).

У структурі запропонованої моделі реалізації соціального діалогу виокремлено три щаблі: 1) міжособистісний/локальний рівень; 2) міжгалузевий рівень; 3) регіональний/міжрегіональний/міжнародний рівень.

Для розв'язання проблеми впровадження соціального діалогу в українському суспільстві запропоновано концепцію розвитку соціального діалогу, яка вміщує: ключові поняття соціального діалогу (соціальний діалог, конфлікт, біпартизм, біпартизм-плюс, трипартизм, трипартизм-плюс, суб'єкти й об'єкти соціального діалогу); його інструменти (обмін інформацією, консультації, переговори, взаємодія представників всіх сторін у прийнятті спільних управлінських рішень, контроль за виконанням спільних домовленостей); закономірності (втрата домінуючої ролі держави в процесах управління суспільною життєдіяльністю; формування системи економічних відносин, побудованої на принципах сталості;

зменшення трудової міграції); очікуваний ефект, що проявляється в розв'язанні конфліктних ситуацій, усуненні соціального напруження, налагодженні соціального партнерства між учасниками соціального діалогу, у стабільному розвитку громади на місцевому, регіональному та національному рівні.

Рис. 1. Модель реалізації соціального діалогу на регіональному рівні

Впровадження концепції реалізації соціального діалогу дасть можливість удосконалити систему економічних відносин на національному та регіональному рівнях, соціалізувати діяльність суб'єктів господарювання, мінімізувати соціальні загрози в суспільстві на рівні регіону та узгодити інтереси різних верств населення.

Розділ 2. Дослідження розвитку соціального діалогу як підґрунтя для вдосконалення системи регіональних економічних відносин. Відповідно до тенденцій децентралізації регіональних економічних відносин, регіон розглядається не просто як адміністративно-територіальна одиниця країни. Це – економічна система, яка має у своєму складі різні елементи: регіональні та місцеві органи влади, представників бізнесу, населення, неурядові організації тощо. Всі зазначені учасники регіональних економічних відносин вступають між собою у соціально-економічні взаємовідносини, вирішують нагальні проблеми, шукають вихід з конфліктних ситуацій шляхом налагодження соціального діалогу. В умовах децентралізації влади та надання більших повноважень регіонам, проблема налагодження соціального діалогу постає особливо гостро.

Аналіз особливостей еволюції системи регіональних економічних відносин дав можливість визначити її основні характеристики, а саме: 1) система регіональних економічних відносин розподіляється на три складові: соціально-економічні, техніко-економічні та організаційно-економічні відносини; 2) в

основу системи покладено соціально-економічні відносини, в межах яких і формується соціальний діалог; 3) функціонування системи регіональних економічних відносин перебуває під впливом керованих, контрольованих та неконтрольованих факторів розвитку. З метою вдосконалення цієї системи варто на регіональному рівні звернути увагу передусім на керовані фактори, а саме: розвиток інновацій; наявність та якість трудових ресурсів; рівень підтримки малого й середнього бізнесу; рівень конкуренції або ступінь монополізації ринку за окремими видами економічної діяльності; наявність відповідної інфраструктури; рівень розвитку соціальної відповідальності суб'єктів економічної діяльності; якість освіти.

Визначено, що на процеси соціального діалогу впливає комплекс факторів як всередині регіону, так і ззовні, які можна поділити на групи: загальнотеоретичні (якість комунікаційного процесу, наявність та джерела мотивації, результативність співпраці), загальнонаціональні (державна регуляторна політика, рівень політизації та персоналізації соціального діалогу, наявність стратегічного спрямування, рівень соціальної мобільності, наявність кваліфікованих кадрів у сфері соціального діалогу, рівень гуманізації суспільних взаємовідносин) та регіональні (соціальна нерівність, рівень технологічного розвитку та самоорганізації учасників, якість функціонування органів соціального діалогу, залученість найманих працівників до процесу управління діяльністю підприємств, залученість малого бізнесу та представників громадських організацій до процесу прийняття стратегічних рішень щодо розвитку регіону).

Основна мета функціонування системи регіональних економічних відносин – це забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку, а також підвищення рівня та якості життя населення. Відповідно до зазначеної мети представлено систему оцінювання регіональних економічних відносин, яка містить три групи показників, що репрезентують стан та інтереси відповідної групи суб'єктів економічних відносин у межах окремого регіону. Перша група містить показники економічно активного населення регіону, до них належать: зайнятість; рівень прийому та вибуття працівників; рівень вимушеної неповної зайнятості; середньомісячна номінальна заробітна плата; стан виплати заробітної плати; питома вага працівників, зайнятих на роботах із шкідливими умовами праці; стан укладення колективних договорів. До другої групи включено показники, що характеризують систему економічних відносин з боку інтересів роботодавців: використання робочого часу; частка нарахувань за невідпрацьований час у загальному фонді оплати праці; обсяг реалізованої продукції; фінансові результати підприємств до оподаткування; рентабельність операційної діяльності підприємств; внутрішні поточні витрати на наукові та науково-технічні роботи. До третьої групи включено показники, що характеризують систему регіональних економічних відносин з боку інтересів органів регіональної влади: валовий регіональний продукт; індекс споживчих цін; міграційний рух населення; економічно-активне населення; рівень безробіття; наявний дохід у розрахунку на одну особу; капітальні інвестиції в розрахунку на одну особу; кількість виявлених злочинів. Статистичний аналіз представлених показників дав можливість

сформувати рейтинг областей України за станом регіональних економічних відносин за 2016-2017 роки. (табл. 1).

Таблиця 1

**Рейтинг областей України за станом регіональних економічних відносин
у 2016-2017 рр.**

Регіони	Місце регіону за показниками економічно- активного населення		Місце регіону за показниками роботодавців		Місце регіону за показниками регіональної влади		Місце регіону у загальному рейтингу	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Вінницька область	16	6	7	7	9	11	9	6
Волинська область	9	18	19	16	17	23	20	21
Дніпропетровська область	14	14	13	2	3	2	6	2
Донецька область	22	24	22	23	25	25	24	24
Житомирська область	2	1	16	18	15	12	10	8
Закарпатська область	1	2	18	19	21	21	12	15
Запорізька область	15	22	3	3	12	10	7	10
Івано-Франківська область	3	7	23	21	8	14	11	16
Київська область	20	12	2	5	2	3	4	3
Кіровоградська область	18	3	10	17	18	18	21	13
Луганська область	25	25	25	25	24	24	25	25
Львівська область	19	17	15	11	6	5	13	9
Миколаївська область	5	8	12	8	4	8	3	7
Одеська область	13	11	9	4	7	7	5	4
Полтавська область	24	19	6	10	13	6	17	11
Рівненська область	4	15	24	24	16	22	19	22
Сумська область	10	16	11	13	10	9	8	14
Тернопільська область	23	21	21	20	23	20	23	23
Харківська область	8	13	4	6	5	4	2	5
Херсонська область	12	10	8	15	22	19	16	18
Хмельницька область	21	20	14	14	11	16	22	20
Черкаська область	17	23	5	12	19	13	14	19
Чернівецька область	7	5	20	22	14	15	15	17
Чернігівська область	6	9	17	9	20	17	18	12
м. Київ	11	4	1	1	1	1	1	1

За результатами рейтингу 2017 року до групи відносно стабільних регіонів за рівнем сформованості системи регіональних економічних відносин можна віднести м. Київ, Дніпропетровську, Київську, Одеську, Харківську та Вінницьку області. До регіонів з критичним станом системи регіональних економічних відносин належать Луганська, Донецька, Тернопільська, Рівненська, Хмельницька, Волинська області. Загалом динаміка проаналізованих показників характеризує негативний стан регіональних економічних відносин протягом останніх п'яти років, що свідчить про нереалізованість соціального діалогу в економічному середовищі більшості областей. Але ситуація повільно змінюється:

протягом останніх двох років спостерігається незначне зростання валового регіонального продукту у 16 областях; позитивна динаміка фінансового результату діяльності підприємств у 18 регіонах, що дало можливість отримати позитивний підсумок по країні в цілому; поступове збільшення капітальних інвестицій у розрахунку на одну особу; скорочення кількості правопорушень; повільне скорочення частки працівників зі шкідливими умовами праці; поступове зростання середнього розміру номінальної заробітної плати та наявного доходу на душу населення, що в результаті забезпечило зменшення частки населення із середньодушовими загальними доходами нижче прожиткового мінімуму (з 51% до 35%). Але, разом з тим спостерігається повільне зменшення рівня зайнятості населення; стабільна заборгованість із виплати заробітної плати; поступове зменшення частки працівників, охоплених колективними трудовими договорами; у 21 області за останній рік зафіксоване зростання рівня інфляції.

Отримані результати дозволяють підсумувати, що у сучасній системі регіональних економічних відносин за засадах соціального діалогу найменша увага приділяється саме інтересам економічно-активного населення, про це свідчить негативна динаміка більшості показників першої групи; соціальний діалог відбувається між регіональними органами влади та роботодавцями регіону.

Розділ 3. Формування, становлення та розвиток системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу. Запорукою стійкого соціально-економічного розвитку регіону є задоволення економічних, соціальних потреб населення при забезпеченні належного рівня соціальної безпеки в процесі взаємодії суб'єктів регіональних економічних відносин. За результатами проведеного аналізу та рейтингового оцінювання стану системи регіональних економічних відносин Луганської області визначено, що за станом розвитку регіональних економічних відносин, у тому числі, показників соціального діалогу, Луганська область посіла останнє місце серед інших регіонів України, а стан її регіональних економічних відносин можна охарактеризувати як кризовий. З метою подолання кризи, що склалася в системі регіональних економічних відносин Луганської області, в роботі сформовано можливі сценарії розвитку системи регіональних економічних відносин.

Для аналізу можливих сценаріїв розвитку системи регіональних економічних відносин в Луганській області було визначено шість основних індикаторів, які відображають задоволення відповідних потреб та інтересів кожної групи учасників. Економічні потреби регіону відображаються через показники, що представляють інтереси бізнесу: обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) в розрахунку на одного штатного працівника і фінансовий результат діяльності підприємства до оподаткування. Соціальним потребам відповідають показники середньомісячної заробітної плати та валовий регіональний продукт на душу населення, тому що обидва показники характеризують рівень і якість життя в регіоні. Безпека відбивається через число зареєстрованих правопорушень і коефіцієнт оборотності кадрів за звільненими. Для побудови реалістичного прогнозу можливих сценаріїв розвитку за допомогою коефіцієнта парної кореляції були виявлені такі залежності: 1) розмір середньої заробітної плати прямо залежить від обсягу реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) в

розрахунку на одного штатного працівника ($r_{xy}=0,71$), з його збільшенням зростає і середній розмір заробітної плати в регіоні; стійка зворотна залежність від коефіцієнта оборотності по звільненим ($r_{xy}=-0,66$); чим нижчий коефіцієнт, тим вища середньомісячна зарплата в регіоні; 2) валовий регіональний продукт на душу населення: напряду залежить від фінансових результатів діяльності підприємств регіону до оподаткування ($r_{xy} = 0,79$); зворотна залежність від розміру заробітної плати ($r_{xy}=-0,67$), тому що валова додана вартість всіх видів економічної діяльності регіону розраховується як різниця між випуском і проміжним споживанням кожного виду економічної діяльності, серед них і витрати на заробітну плату; таким чином, виникає необхідність в пошуку балансу особистого і суспільного задоволення соціально-економічних потреб; 3) число зареєстрованих правопорушень: має прямий взаємозв'язок з показником валового регіонального продукту на душу населення ($r_{xy}=0,78$); опосередкована пряма залежність від коефіцієнта оборотності кадрів по звільненим ($r_{xy} = 0,61$); опосередкована зворотна залежність від рівня середньої заробітної плати ($r_{xy}=-0,60$).

Кореляційний аналіз підтвердив, що економічна складова розвитку – це не сама мета розвитку регіону, а базис, стан якого відображається на рівні соціальних показників і показників безпеки.

Для подальшого сценарного аналізу системи економічних відносин на території Луганської області було використано SWOT-аналіз, який дозволяє виявити фактори, що позитивно або негативно впливають на зазначені вище показники. За результатами проведеного аналізу можна зробити такі висновки про можливі сценарії розвитку системи регіональних економічних відносин у Луганській області:

1. Вплив негативних факторів розвитку (слабких сторін) більш відчутний, ніж позитивних (30 негативних проти 25 позитивних виявлених взаємозв'язків). Тому ймовірність настання песимістичного сценарію (відсутність будь-якого вектору позитивного розвитку системи регіональних економічних відносин) вища, ніж оптимістичного.

2. До ключових сильних сторін регіону належать: висока концентрація кваліфікованих фахівців – внутрішньо переміщених осіб, які мають активну громадянську позицію й готові брати участь у розвитку регіону; присутність міжнародних і гуманітарних місій, що надають економічну, соціальну і технічну допомогу.

3. До ключових слабких сторін належать: зруйнована інфраструктура області (проблема транспортного сполучення, енерго- і водопостачання); відсутність цілісного інформаційного поля; часткове порушення прав і свобод людини.

4. Виходячи з виявлених у регіоні проблем, найбільш реалістичним є сценарій досягнення балансу між економічними потребами (підвищення обсягу реалізації та фінансового результату від економічної діяльності) та потребами безпеки (скорочення коефіцієнту оборотності кадрів по звільненим та кількості зареєстрованих правопорушень). Основний інструмент реалізації цього сценарію – це людський капітал, наявний у регіоні. Тому збереження фахівців, а також активне залучення до співпраці представників міжнародних проектів технічної

допомоги, грантових схем – це завдання, яке дасть можливість подолати патову ситуацію в системі регіональних економічних відносин Луганської області, а в подальшому сформує базу для задоволення соціальних потреб регіону.

Процес реалізації реалістичного сценарію розвитку системи регіональних економічних відносин має формуватися на основі прийняття конкретних рішень, спільних для учасників економічної діяльності, що реалізується через сукупність дій органів влади, представників бізнесу та громади на різних рівнях, за різними типами, засобами взаємодії, спрямованими на розвиток економічної сфери регіону, з урахуванням інтересів всіх партисипантів та тенденцій розвитку національної економіки країни. На рис. 2 представлено технологію прийняття рішень щодо економічного розвитку регіону із залученням різних соціальних груп.

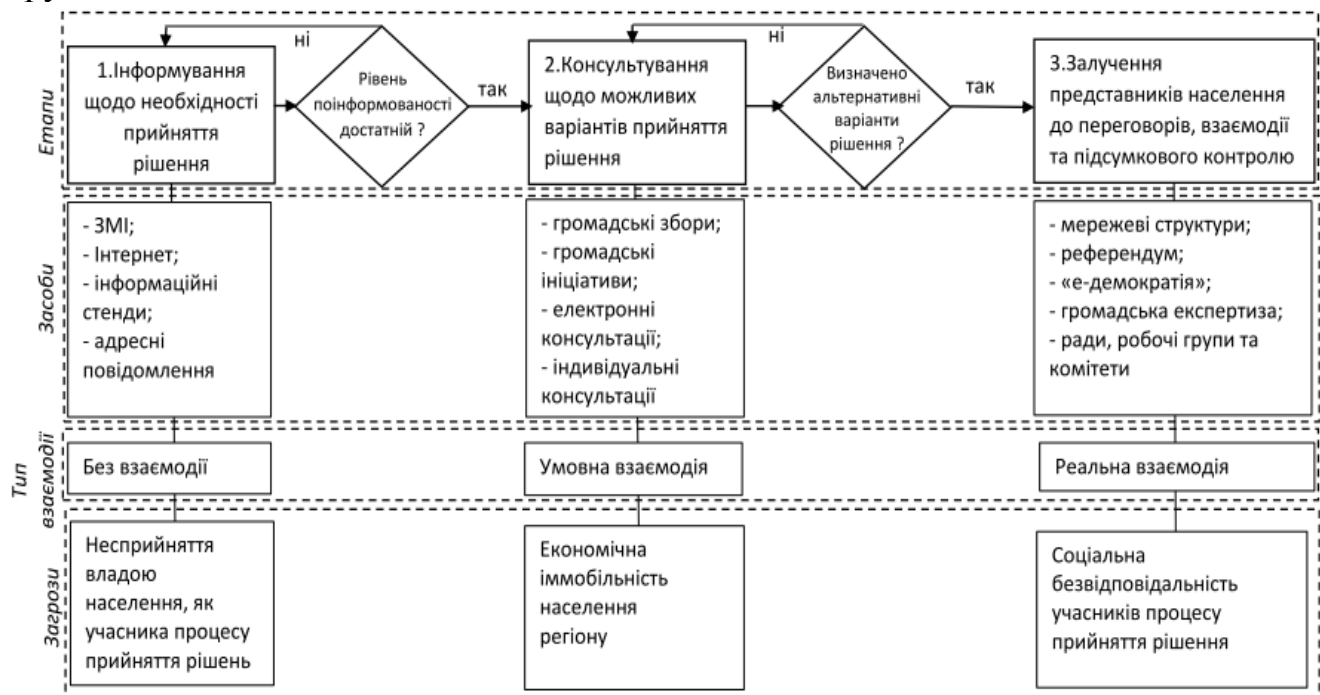

Рис. 2. Технологія прийняття рішень щодо економічного розвитку регіону із залученням різних соціальних груп

Удосконалена технологія прийняття рішень відносно економічного розвитку регіону містить етапи, засоби, типи взаємодії та потенційні загрози, які необхідно усунути або мінімізувати для забезпечення ефективності реалізації технології на кожному її етапі.

Обґрунтування рішень щодо розвитку системи регіональних економічних відносин має відбуватися відповідно до пріоритетів державної стратегії регіонального розвитку. Огляд сучасних стратегій регіонального розвитку засвідчує низку їхніх недоліків: відсутність чітко визначеного бюджету та джерел його фінансування для кожного напрямку; неузгодженість власних орієнтирів з довгостроковими орієнтирами сусідніх областей; абстрактність формулювань зазначених орієнтирів та завдань щодо їх реалізації в межах національних пріоритетів регіонального розвитку. В роботі проаналізовано стратегії

регіонального розвитку Луганської, Донецької, Харківської, Дніпропетровської та Запорізької областей і запропоновано інтеграційний підхід, що на основі державної стратегії регіонального розвитку дає можливість ідентифікувати спільні напрями оновлення системи регіональних економічних відносин для всіх п'яти регіонів (рис. 3).

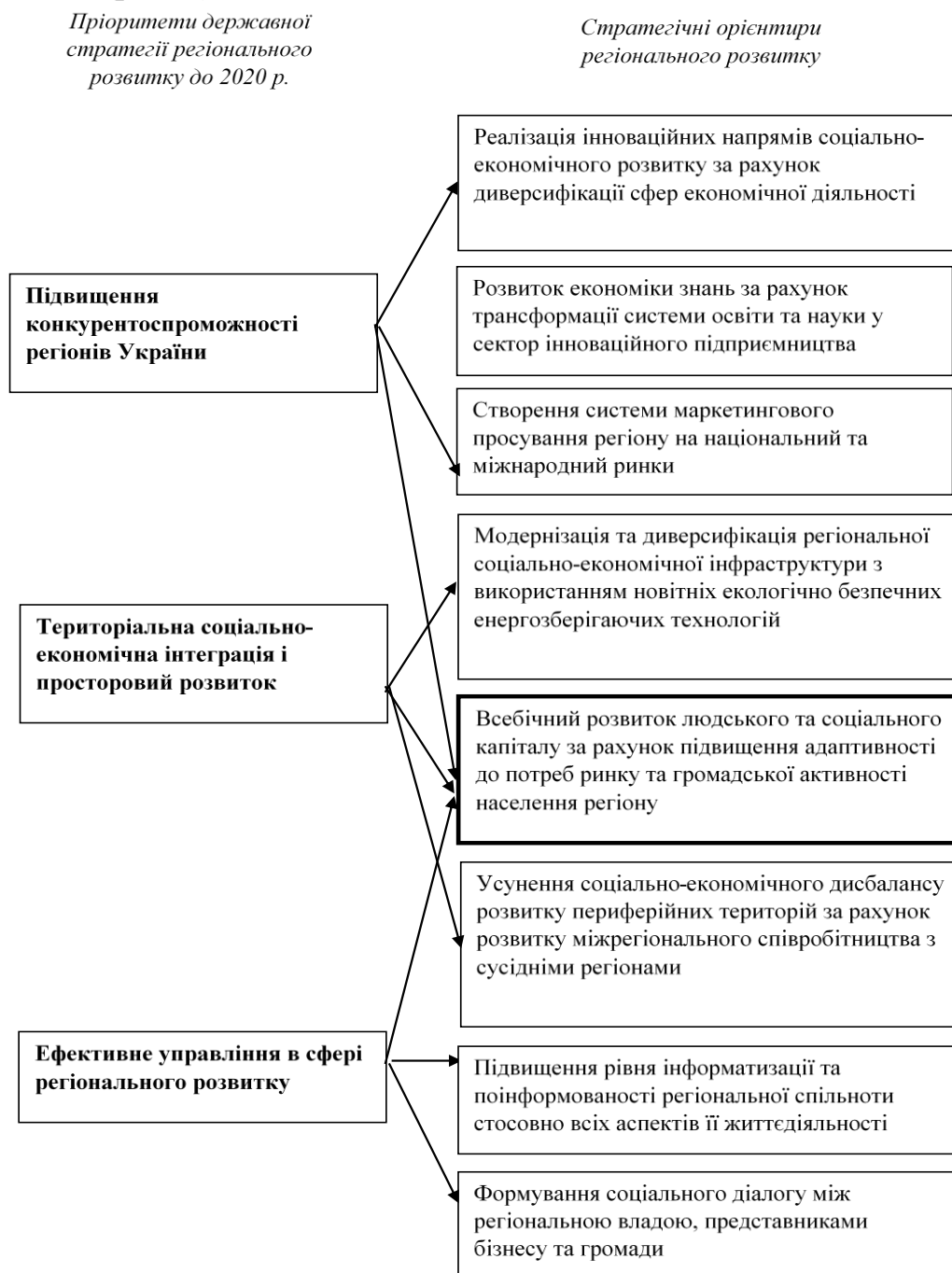

Рис. 3. Довгострокові орієнтири оновлення економічних відносин східних регіонів України

Відповідно до отриманих результатів, ключовим орієнтиром, що відповідає всім національним пріоритетам регіонального розвитку, є всебічний розвиток людського й соціального капіталу за рахунок підвищення адаптивності до потреб ринку і громадської активності населення регіону.

Розділ 4. Моніторинг впровадження соціального діалогу в контексті вдосконалення системи регіональних економічних відносин. Процес перетворення системи регіональних економічних відносин, що відбувається в Україні, потребує їх поточного контролю. З цією метою в роботі запропоновано комплекс ключових характеристик – предикторів, які змінюються протягом певного періоду трансформації системи і є прогностичними параметрами, за якими можна відстежити стан системи у минулому, у теперішньому часі та у майбутньому.

Представлений комплекс сучасних предикторів реалізації соціального діалогу в системі економічних відносин пропонується поділити на два блоки. За предикторами першого економічного блоку система регіональних економічних відносин фактично завершила процес власної трансформації та залишатиметься незмінною у найближчій перспективі, адже її стан за висвітленими параметрами відповідає стану регіональних економічних відносин більшості цивілізованих країн: 1) встановлено змішаний механізм розподілу ресурсів; 2) превалює колективна форма власності; 3) використовується індикативна система планування; 4) задіяно всі складові системи стимулювання для розвитку регіональних економічних відносин; 5) програмно-цільове бюджетування – основний метод перерозподілу доходів. Ретроспективний якісний аналіз предикторів другого блоку громадської активності свідчить, що система регіональних економічних взаємовідносин у частині взаємодії з населенням залишається застарілою: 1) зменшується частка населення, залученого до суспільних об'єднань; (на 34 % за період 2010-2017 рр.); 2) знижується рівень поінформованості населення щодо соціально-економічної ситуації та перспектив розвитку власного регіону (більш ніж 40 % населення вважають, що рівень їх поінформованості останні декілька років погіршується); 3) характер взаємодії органів влади, роботодавців та представників громадськості залишається несистемним: у деяких регіонах не сформовано у повному обсязі територіальні органи Національної тристоронньої соціально-економічної ради та Національної служби з посередництва й примирення; 4) нормативна законодавча база для реалізації громадських ініціатив та впровадження соціального діалогу є нерозвиненою; 5) у механізмах фінансування спільних рішень використовуються всі джерела, але спільне фінансування прийнятих рішень перебуває тільки на стадії становлення. Методи перетворення системи – підсумковий предиктор, який перебуває під впливом параметрів першого та другого блоку, залежно від поточної ситуації змінюється з радикальних на еволюційні; останні чотири роки стан предикторів реалізації соціального діалогу в системі регіональних економічних відносин дозволяє забезпечувати еволюційні перетворення.

Огляд існуючих підходів щодо наявних систем моніторингу розвитку регіональних економічних систем та аналіз ситуації щодо впровадження соціального діалогу за доступними показниками дав можливість виявити ряд проблем: результати соціологічних опитувань, на відміну від кількісних показників оцінки, представлені не в розрізі окремих регіонів, а в цілому по Україні; кількість показників, що формуються в результаті соціологічних

опитувань, варіюється із року в рік; строки оприлюднення результатів соціологічних опитувань є різними.

З метою усунення виявлених проблем у роботі сформульовано вимоги до проведення моніторингу соціального діалогу. По-перше, результати діагностики поточної ситуації щодо стану соціального діалогу в системі економічних відносин мають оприлюднюватися окремо по кожному регіону, а не тільки в цілому по країні. Такий підхід шляхом порівняння наявних умов впровадження соціального діалогу у регіонах-лідерах та у регіонах-аутсайдерах дає змогу зіставити області між собою та за результатами моніторингу визначати проблемні території й причини виявлених проблем. По-друге, періодичність моніторингу соціального діалогу – 1 раз на рік. Такий інтервал, з одного боку, дає змогу реалізовувати реальні та відчутні заходи, а з іншого, дозволяє вчасно відстежити негативні відхилення від бажаного стану системи. По-третє, моніторинг соціального діалогу має охоплювати як якісні, так і кількісні показники. До якісних належать: рівень довіри населення до органів влади, до представників бізнесу, а також обізнаність щодо поточної соціально-економічної ситуації та стратегічних пріоритетів розвитку регіону. До кількісних показників належать: рівень середньодушового доходу, рівень безробіття, частка населення, що є членами громадських організацій. Якісні показники збираються за допомогою соціологічних опитувань, кількісні – шляхом збирання та аналізу статистичної інформації. По-четверте, збір та обробку якісних показників мають здійснювати незалежні інституції, незацікавлені у підробці результатів моніторингу, на діяльність яких не можуть впливати регіональні органи влади. По-п'яте, щорічний звіт стосовно діяльності організацій, відповідальних за процес налагодження соціального діалогу, який має відображати наявність таких структур у регіонах, кількість проведених зустрічей; результати домовленостей між сторонами діалогу, отриманий ефект після реалізації спільно запланованих заходів.

За результатами аналізу комплексу предикторів та окремих показників моніторингу соціального діалогу визначено, що в наявній системі регіональних економічних відносин не існує усталеного механізму гармонізації регіональних економічних відносин на засадах впровадження соціального діалогу між основними учасниками економічної діяльності. Тому в роботі запропоновано механізм інтеграції соціального діалогу в регіональні економічні взаємовідносини, який становить систему взаємопов'язаних мотивів, принципів, методів, інструментів регулювання, а також джерел фінансування певних заходів у межах спільної діяльності органів влади, роботодавців, економічно-активного населення для забезпечення ефективної взаємодії, економічного розвитку та соціальної злагоди мешканців території (рис. 4). В основу формування механізму інтеграції покладені певні потреби кожної групи учасників, що трансформуються в інтереси, але для забезпечення позитивного результату інтереси певної групи мають корелювати з інтересами інших. Серед таких інтересів виділено декілька основних, притаманних як населенню регіону, представників бізнесу, так і регіональним органам влади:

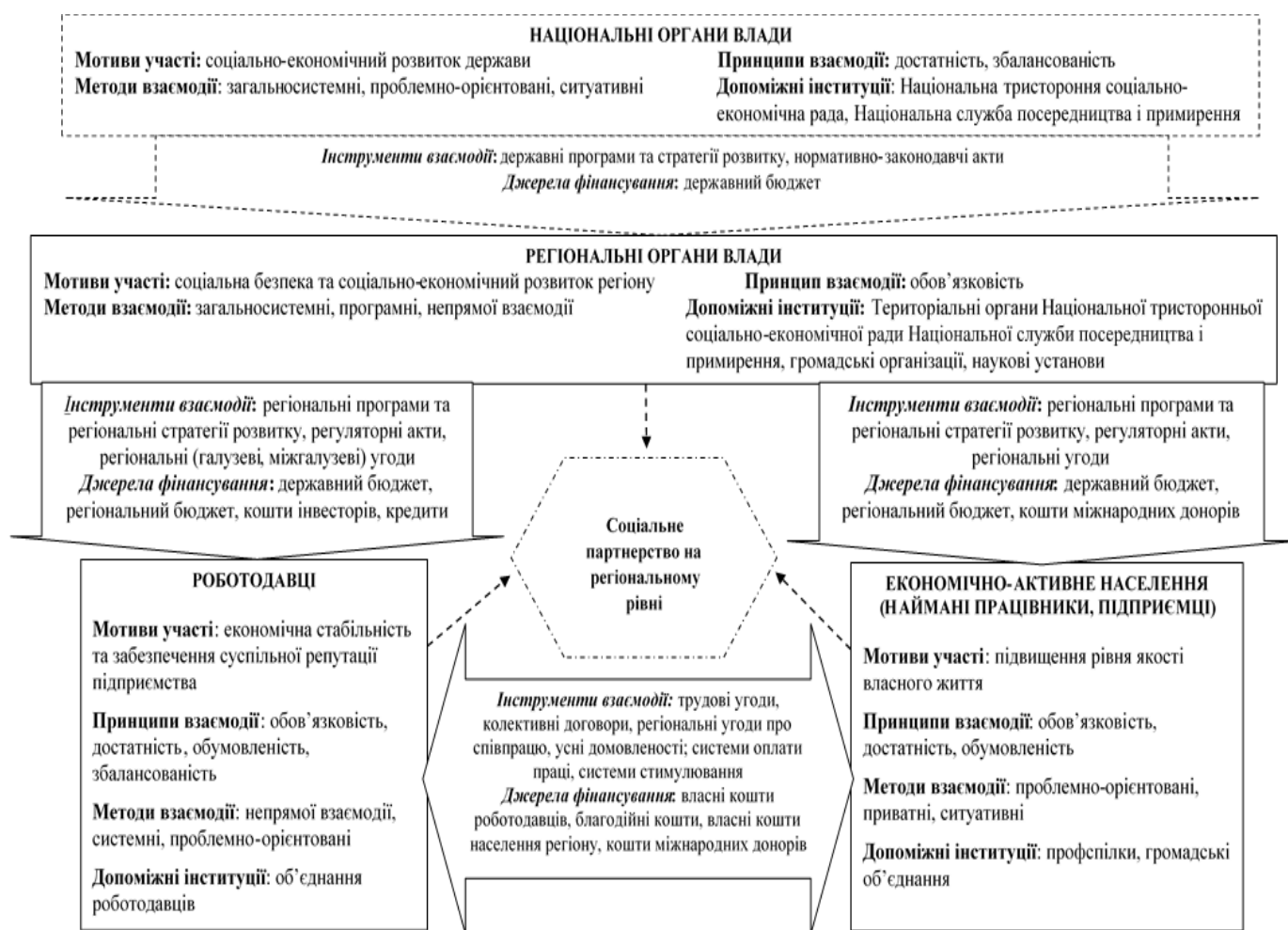

Рис. 4. Механізм інтеграції соціального діалогу в систему економічних відносин на регіональному рівні

1. Зростання добробуту й рівня життя в регіоні. Найбільш зацікавленими є мешканці певної території, представники органів регіональної влади. Меншою мірою цим переймаються бізнес-кола, але якщо поглянути на цей пріоритет системно, то і для них така тенденція є вигідною, адже вона сприяє збереженню робочої сили та накопиченню людського капіталу, формуванню платоспроможного попиту тощо.

2. Забезпечення балансу між економічною ефективністю діяльності суб'єктів господарювання та соціальним розвитком території. Такий баланс насамперед потрібен роботодавцям, але в ньому зацікавлені місцева влада, представники найманих працівників і населення регіону загалом. Перевага будь-якої зацікавленої сторони буде перешкоджати всім групам без винятку.

3. Мотивація до праці, підвищення якості трудових ресурсів та, як наслідок, конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Мотивація важлива насамперед для місцевих органів влади. А для населення регіону мотивація сприяє накопиченню трудового досвіду, що підвищує якість та конкурентоспроможність власників бізнесу.

4. Взаємна соціальна відповідальність всіх учасників економічної діяльності, зокрема у сфері соціально-трудових відносин, що гарантуватиме для населення

реалізацію його конституційних прав та забезпечення умов для особистісного розвитку, для регіональної влади – своєчасну сплату податків і задовільний стан навколишнього середовища, для роботодавців та підприємців – сприятливі умови ведення бізнесу та підвищення продуктивності праці.

Дослідженням доведено, що в кожного учасника економічних відносин є певні інтереси, поєднані з інтересами інших груп. Саме ці інтереси трансформуються в основні мотиви участі в механізмі й спонукають владу, бізнес та громаду до активної взаємодії задля забезпечення спільних потреб або потреб кожної групи, які тісно корелюють між собою.

Розділ 5. Методологічне забезпечення вдосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу. Результати проведених теоретичних та емпіричних досліджень підтвердили відсутність усталеної сукупності методів та прийомів розвитку системи економічних відносин на регіональному рівні. Тому в роботі сформовано методологію вдосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу, яка містить шість складових: 1) етапи: попередній комплексний інтегральний аналіз стану системи; визначення проблемної підсистеми та чинників, що здійснюють негативний вплив на її функціонування; розробку заходів щодо усунення чи нейтралізації негативного впливу; формування прогнозу розвитку системи після впровадження заходів щодо її удосконалення; 2) принципи: наукової обґрунтованості, сполучення, стратегічності, інноваційності, партнерства, трансформаційності, різноманітності, компетентності та ситуативності; 3) методи: наукової абстракції, причинно-наслідковий, групування, математичної статистики, рейтингових оцінок, економетричного аналізу, об'єктивно-цільового аналізу та прогнозування; 4) інструменти вдосконалення: регіональна політика з ресурсозбереження, інноваційного розвитку, формування привабливого інвестиційного клімату, соціального забезпечення та зайнятості населення регіону, поінформованості та інформатизації регіону; регіональні (галузеві) угоди про співпрацю між представниками роботодавців, профспілковими й іншими громадськими організаціями, органами влади, навчальними закладами та науковими установами; 5) важелі впливу: податкові пільги або повне звільнення від сплати податків, пільгове кредитування, прискорена амортизація основних засобів та система штрафних санкцій; 6) стратегічні орієнтири: забезпечення гідного рівня життя та добробуту населення регіону за рахунок ефективних економічних відносин та забезпечення свободи, безпеки і рівних можливостей для населення у всіх проявах та на всіх рівнях.

З метою оцінки стану окремих підсистем системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу запропоновано спосіб розрахунку інтегрального індексу розвитку системи регіональних економічних відносин (1):

$$I_{\text{рег}} = \sqrt[3]{K^1 K^2 K^3}, \quad (1)$$

де $I_{\text{рег}}$ – інтегральний показник розвитку системи економічних відносин регіону, який приймає значення від 0 до 1; K^1 – комплексний показник розвитку системи регіональних економічних відносин з боку інтересів економічно-активного населення, розрахований на основі 11 базових індикаторів зайнятості, умов та оплати праці, соціальної допомоги; K^2 – комплексний показник розвитку системи регіональних економічних відносин з боку

інтересів роботодавців, розрахований на основі індикаторів фінансово-економічної діяльності та використання робочого часу; K^3 – комплексний показник розвитку системи регіональних економічних відносин з боку інтересів регіональних органів влади, розрахований на основі індикаторів валового регіонального продукту, капітальних та прямих іноземних інвестицій, економічно-активного населення, наявних доходів на душу населення та міграції.

Якщо $I_{\text{рег}}$ перебуває в інтервалі 90-100%, то регіон має високий рівень розвитку системи економічних відносин; у межах 80-90% – достатній рівень розвитку; 70-80% – задовільний рівень розвитку; 60%-70% – стан регіональних економічних відносин характеризується як передкризовий, 50-60% – системна криза, нижче 50% – відсутність процесів розвитку системи. За результатами розрахунку $I_{\text{рег}}$ (за даними Луганської області) були отримані такі значення: $I_{\text{рег} 2014.} - 0,51$; $I_{\text{рег} 2015.} - 0,34$; $I_{\text{рег} 2016.} - 0,44$; $I_{\text{рег} 2017.} - 0,64$.

Динаміка інтегрального індексу розвитку системи регіональних економічних відносин $I_{\text{рег}}$ за 2014-2017 рр. свідчить про в цілому незадовільний стан системи регіональних економічних відносин Луганської області, де позитивну динаміку зафіксовано тільки у 2017 р. завдяки зростанню середньої номінальної заробітної плати, скороченню рівня вимушеної неповної зайнятості та зменшенню кількості звільнених з економічних причин. Серед складових індексу найгірші значення мають комплексний показник розвитку системи регіональних економічних відносин з боку інтересів роботодавців (K^2): негативний фінансовий результат до оподаткування, скорочення витрат на науково-дослідні роботи та зовнішньої торгівлі товарами й послугами.

Для вдосконалення системи регіональних економічних відносин Луганської області з урахуванням основних потреб її учасників запропоновано сконцентрувати увагу на двох напрямках регіональної економічної політики: інноваційний розвиток суб'єктів господарювання шляхом інвестування в екологічно безпечні та енергозберігаючі проекти стратегічних галузей розвитку регіону й здійснення соціальних інвестицій у професійно-орієнтовану систему середньої та вищої освіти з урахуванням потреб ринку праці та вимог роботодавців регіону на довгостроковий період.

Для прогнозування впливу запропонованих заходів на розвиток системи регіональних економічних відносин запропоновано економіко-математичну модель функціонування регіону як відкритої соціально-економічної системи, в межах якої здійснюється соціальний діалог. До складу економіко-математичної моделі регіону увійшли: 1) економічний блок, що відображає виробничу сферу та банківський сектор; 2) соціальний блок регіону; 3) блок прийняття збалансованих рішень щодо розподілення доходів бізнесу (блок регіонального управління); 4) блок взаємодії державного бюджету та економічної системи регіону.

Для формування показників економічного блоку моделі, який враховує динамічну взаємодію підприємств регіону з банківським сектором та системою регіонального управління, враховує обсяги та темпи освоєння інвестицій, взаємодію з соціальним блоком через наявні трудові ресурси, розмір заробітної плати, інвестиції у професійну підготовку фахівців та інфраструктуру регіону, застосовано динамічну модель Солоу та виробничу функцію Кобба-Дугласа (2):

$$\begin{aligned}
\dot{K}(t) &= -\mu K(t) + v(t), & K(0) &= K_0, \\
v(t) &= \int_0^t \eta(t-\tau) i(\tau) d\tau, & \text{якщо } t &\geq T_d. \\
i(t) &= g_5 x_1(t) + i_b(t), \\
\dot{B} &= \beta B(t) + g_4 x_1(t) - i_b(t), & B(0) &= B_0, \\
x_1(t) &= (1 - g_1)(x(t) - \varepsilon x(t) - \mu K(t) - W(t)L(t), \\
x(t) &= A(v)K(t)^{\alpha(t)},
\end{aligned} \tag{2}$$

де: $\eta(t - \tau)$ – характерна для регіону функція щільності розподілу реалізації інвестицій в економіку за часом; T_d – часова затримка початку впровадження інвестицій; K_0 – початкове значення основних виробничих фондів; B_0 – початкові банківські накопичення; β – банківський відсоток; $i_b(t)$ – інвестиції у бізнес-проекти з накопичених коштів; $K(t)$ – вартість основних виробничих фондів; $A(v)$ – коефіцієнт, що враховує технології і рівень професійної підготовки трудових ресурсів $v=v(t)$; $\alpha=a(t)$ – параметр, що визначає рівень розвитку технологій у регіоні, які змінюються з впровадженням інновацій і сучасних технологій; μ – норма амортизації; $L(t)$ – кількість зайнятих у виробництві товарів та послуг, $L(t) = b(t)K(t)$, $b(t)$ – коефіцієнт, який визначається наявним рівнем розвитку технологій у регіоні; g_4 – інвестиції у бізнес-проекти (визначається бізнесом); $W(t)$ – середній розмір заробітної плати, $\varepsilon x(t)$ – витрати на сировину та інші технологічні витрати; g_5 – відрахування на депозитні рахунки у банку.

Соціальний блок моделі побудовано за результатами регресійного аналізу статистичних даних та експертних оцінок, які враховують основні соціальні та демографічні характеристики регіону (зайнятість, соціальне забезпечення, рівень злочинності, міграція тощо), а також стан регіональної інфраструктури.

Блоки регіонального управління та взаємодії з державним бюджетом враховують потоки нормативних бюджетних виплат та разом з блоком прийняття рішень здійснюють оптимізацію розподілу інвестицій в інфраструктуру регіону, фінансових взаємовідносин з суб'єктами економічної діяльності. Розрахунки виконувалися на підставі законодавчо встановлених нормативів і прийнятих рішень щодо розподілу державних бюджетних коштів.

Економіко-математична модель системи регіональних економічних відносин апробована на прикладі Луганської області. В результаті апробації доведено, що модель працює коректно: отримані розрахункові показники для базового 2015 року прогнозу мають мінімальне відхилення від статистичних даних (табл. 2).

Для побудови прогнозу розвитку системи регіональних економічних відносин Луганської області було обрано два альтернативних варіанти: 1) перший передбачає збільшення обсягів інвестування на відновлення та часткову модернізацію технологій виробництва в розмірі 50 млн. грн. щомісячно, починаючи з першого місяця 2018 р. (рис. 5); 2) другий варіант передбачає вдосконалення регіональних економічних відносин Луганської області за рахунок інвестицій в інноваційні проекти в межах розвитку стратегічних галузей регіону в розмірі 25 млн. грн щомісячно, починаючи з першого місяця 2018 р., а також у сферу професійно-орієнтованої освіти для підготовки фахівців, затребуваних у регіоні в розмірі 5 млн. грн. щомісяця, починаючи з першого місяця 2018 р. (рис. 6). Базовим роком прогнозування обрано 2015 рік. Проведені розрахунки дали можливість побудувати прогноз для валового регіонального продукту й фінансового результату діяльності підприємств Луганської області.

Базові соціально-економічні показники для побудови прогнозу розвитку системи регіональних економічних відносин Луганської області (2015 р.)

Показники	Дані статистики	Розрахункові дані
Економічні		
Валовий регіональний продукт (ВРП), млн. грн.	23949	23850
ВРП на 1 особу, тис. грн.	10,78	10,91
Основні засоби, млн. грн.	27565	27680
Норма амортизації, %	5,5	-
Банківський відсоток по депозитам, %	10	-
Податок на прибуток, %	18	-
Обсяг комунальних виплат, млн. грн.	62,3	61,8
Податкові надходження до регіонального бюджету, млн. грн.	415	435,5
Продуктивність праці, тис. грн./рік	82	77,73
Соціальні показники		
Чисельність населення, тис. осіб	2205	2172
Чисельність зайнятих в економіці, тис. осіб	306,3	306,7
Коефіцієнт оборотності кадрів, %	30,8	29,2
Середньомісячна зарплата, грн.	3427	3490
Доходи на 1 особу/місяць, грн.	1240,21	1243
Обсяг соціальних виплат з держбюджету, млн. грн.	2045	-
Народжуваність на 1000 осіб/місяць	0,51	0,57
Смертність на 1000 осіб/місяць	1,21	1,11
Міграція (виїзд) тис. осіб/місяць	2,07	1,79
Міграція (в'їзд) тис. осіб/місяць	0,017	0,025
Чисельність правопорушень на 1000 осіб	5,25	5,60

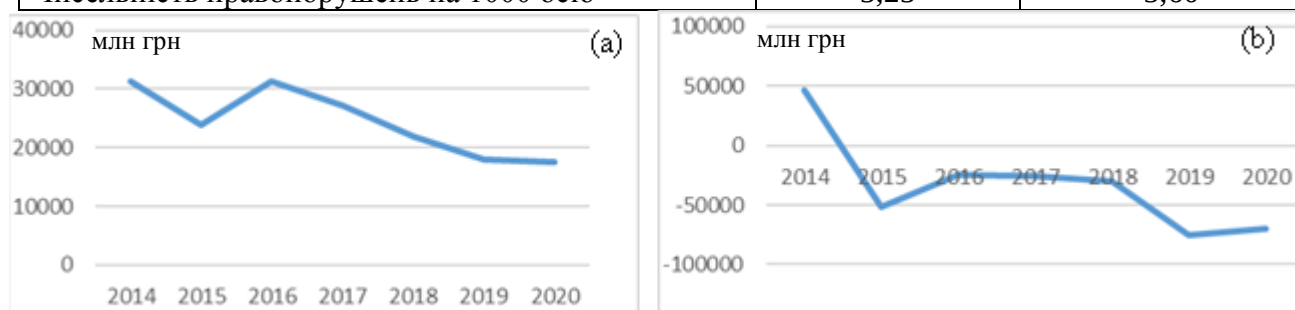

Рис. 5. Прогноз ВРП (а) та фінансового результату підприємств регіону до оподаткування (б) при інвестуванні у модернізацію наявних технологій для розвитку системи регіональних економічних відносин Луганської області

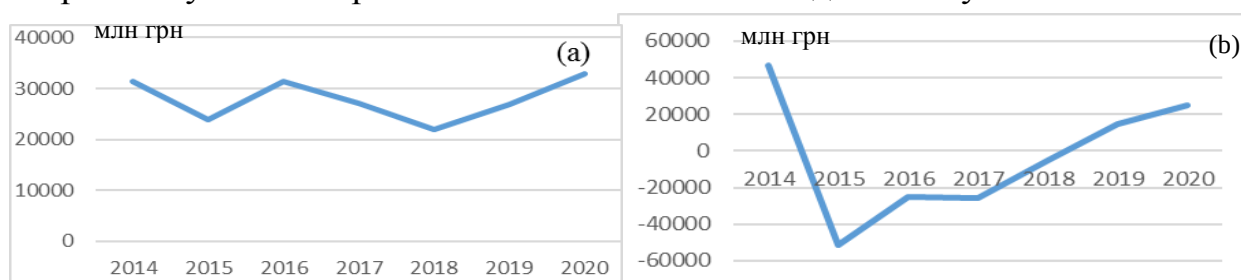

Рис. 6. Прогноз ВРП (а) та фінансового результату підприємств регіону до оподаткування (б) при інвестуванні в інноваційні проекти та систему освіти для розвитку системи регіональних економічних відносин Луганської області

За результатами прогнозування стану регіональних економічних відносин на основі застосування економіко-математичної моделі доведено, що для Луганської області перспективним є другий варіант вдосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу, який: 1) передбачає здійснення інвестицій в інноваційні енергозберігаючі та екологічно безпечні проекти, а також соціальні інвестиції в людський капітал для подальшого збалансування попиту та пропозиції на ринку праці; 2) забезпечує позитивну динаміку економічних показників розвитку регіону, що є об'єктивною умовою підвищення ефективності соціального діалогу в системі регіональних економічних відносин Луганської області.

У роботі визначено прямий взаємозв'язок між соціальним капіталом, накопиченим в результаті реалізації соціального діалогу, і системою регіональних економічних відносин. Тому оцінювання ефективності вдосконалення системи регіональних економічних відносин пропонується на основі вимірювання соціального капіталу. Це завдання реалізується за допомогою складових соціальної напруженості. Враховуючи факт, що її показники характеризують рівень соціального капіталу не тільки в економічному середовищі, а загалом у сфері суспільних відносин регіону, до спектру відібраних індикаторів потрапили тільки ті, що проявляються суто в системі регіональних економічних відносин. З метою оцінювання ефективності вдосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу запропоновано розрахунок комплексного показника стабільності регіональних економічних відносин (K_s), який вимірює рівень соціального капіталу, накопиченого в системі регіональних економічних взаємовідносин. K_s розраховується за принципом лінійної згортки на основі 14 базових показників (3):

$$K_s = \sum_{i=1}^n \gamma_i \times a_i \quad (3)$$

де, γ_i – вагове значення простого показника; a_i – нормована оцінка i -го простого показника.

Комплексний показник стабільності регіональних економічних відносин приймає значення від 0 до 1; чим ближче значення показника до 1, тим стабільніші взаємовідносини між учасниками економічної діяльності, і відповідно, більшим є соціальний капітал системи економічних відносин регіону.

За результатами розрахунків показника стабільності регіональних економічних відносин на прикладі Луганської області можна зробити висновок, що протягом останніх чотирьох років система регіональних економічних відносин в Луганській області була нестабільною, рівень накопиченого в ній соціального капіталу за коефіцієнтом K_s не перевищував 60%: 2014 р. – 44,5%; 2015 р. – 36,5 %; 2016 р. – 59,7 %; 2017 – 58,5 %. У 2016 році було подолано критичну межу у 50 %, нижче якої регіональні економічні відносини набувають риси напруженості. Позитивній динаміці показника посприяло незначне покращення таких показників: зростання рівня зайнятості, збільшення співвідношення середньомісячної заробітної плати до мінімальної заробітної плати.

Таким чином у межах проведеного дослідження сформовано теоретико-методологічні засади вдосконалення регіональних економічних відносин на

засадах соціального діалогу, розкрито основні фактори, що впливають на його формування та здійснено рейтингове оцінювання систем регіональних економічних відносин областей України. У роботі на прикладі Луганської області запропоновано методологію та практичний інструментарій вдосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу, що стало підґрунтям для забезпечення економічної стабільності суб'єктів господарювання та об'єктивних умов для підвищення рівня добробуту та якості життя населення регіону.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі проведеного дослідження сформовано теоретико-методологічні засади щодо вдосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу шляхом концептуалізації соціального діалогу, моделювання його розвитку на регіональному рівні, формування механізмів та інструментарію інституційної взаємодії з метою врегулювання інтересів кожної групи учасників регіональних економічних відносин.

1. Визначено, що сучасні вітчизняні регіональні економічні системи є найбільш неврегульованими з позиції збалансування інтересів всіх учасників економічної діяльності. З метою вирішення цієї проблеми в роботі запропоновано впровадження соціального діалогу як найбільш дієвого інструменту вдосконалення регіональних економічних відносин, який пропонується розглядати як специфічну форму комунікаційного процесу між двома або більше сторонами в будь-якій сфері життєдіяльності, що дає змогу дійти консенсусу щодо вирішення питань соціально-економічного розвитку суспільства. Виокремлено рівні соціального діалогу, побудовано класифікацію видів соціального діалогу, а також мету, умови, принципи, функції соціального діалогу в системі регіональних економічних відносин.

2. Запропоновано модель реалізації соціального діалогу на регіональному рівні, яка вказує на всіх можливих учасників на кожному з трьох щаблів її реалізації. Представлена модель є частиною практичного інструментарію, за допомогою якого кожному учаснику системи економічних відносин регіону надається можливість чітко виявити власних контрагентів процесу переговорів, визначити структури, які можуть допомогти в досягненні компромісу щодо спільної діяльності з метою побудови ефективної системи регіональних економічних відносин.

3. Обґрунтовано, що основою реалізації моделі слугуватиме вперше запропонована концепція розвитку соціального діалогу в Україні, що містить основні поняття, інструменти, закономірності та очікуваний результат від впровадження цього процесу в систему економічних відносин як на національному, так і на регіональному рівні. Представлена концепція сприяє соціалізації сфери економічних відносин на всіх рівнях їх реалізації, мінімізації потенційних загрози, пов'язані з соціальною напруженістю та вірогідністю

виникнення соціального вибуху, ризик якого найчастіше реалізується саме на рівні регіональних економічних відносин.

4. Ідентифіковано, що процес впровадження та реалізації соціального діалогу на регіональному рівні підвладний впливу сукупності факторів, які можна класифікувати за трьома ознаками: загальнотеоретичні (якість комунікаційного процесу, наявність та джерела мотивації, результативність співпраці), загальнонаціональні (державна регуляторна політика, рівень політизації та персоналізації соціального діалогу, наявність стратегічного спрямування, соціальної мобільності, наявність кваліфікованих кадрів у сфері соціального діалогу, рівень гуманізації суспільних взаємовідносин) та регіональні (соціальна нерівність, рівень технологічного розвитку та самоорганізації учасників, якість функціонування органів соціального діалогу, залученість найманих працівників до процесу управління діяльністю підприємств, залученість малого бізнесу та представників громадських організацій до процесу прийняття стратегічних рішень щодо розвитку регіону), що дає змогу чітко визначати джерела впливу, рівень та напрями спільних заходів з метою усунення проблем та досягнення компромісу в соціальному діалозі.

5. Визначено, що на сьогодні в Україні не існує єдиного підходу щодо обліку стану економічних взаємовідносин з урахування наявного соціального діалогу як на державному, так і на регіональному рівні. З цією метою побудовано систему показників оцінювання економічних відносин на засадах соціального діалогу, що базується виключно на офіційних джерелах та дає можливість проаналізувати поточну ситуацію через призму взаємодії кожної з трьох групи учасників економічної діяльності. Статистичний аналіз поточної ситуації та отримані результати дають можливість підсумувати, що в більшості областей у системі регіональних економічних відносин найменша увага приділяється інтересам економічно-активного населення, що й засвідчує негативна динаміка багатьох показників цієї групи, а соціальний діалог відбувається між регіональними органами влади та роботодавцями. Останнє місце в рейтингу посідає Луганська область.

6. Запропоновано та за даними Луганської області апробовано удосконалений підхід щодо сценарного аналізу системи регіональних економічних відносин. Методика проведення аналізу сформована на основі парної кореляції основних економічних, соціальних показників та індикаторів безпеки з використанням SWOT-аналізу соціально-економічної ситуації. За допомогою зазначених інструментів аналізу визначається вірогідність реалізації песимістичного чи оптимістичного сценарію розвитку системи економічних відносин регіону, а також визначається найбільш вірогідний реалістичний сценарій розвитку системи регіональних економічних відносин, який можливо реалізувати за допомогою виявлених сильних сторін території. За результатами аналізу можливих сценаріїв розвитку Луганської області виявлено, що у зазначеному регіоні першочерговими є економічні потреби та потреби, пов'язані з безпекою у процесі спільної економічної діяльності. Головний інструмент, на який може розраховувати цей регіон – професійні кадри, які поки що наявні на його території.

7. Удосконалено технологію прийняття рішень з економічного розвитку регіону за участі різних соціальних груп. Така технологія докладно містить: етапи (інформування, консультування, залучення); типи взаємодії (без взаємодії, умовна взаємодія, реальна взаємодія), що відповідають кожному етапу; широкий спектр засоби реалізації технології (від використання засобів масової інформації на етапі інформування, до засобів «е-демократії» на етапі залучення для затвердження рішення та організації взаємодії всіх учасників), а також потенційні загрози, що можуть перешкоджати прийняттю відповідних рішень на кожному етапі реалізації технології.

8. Визначено, що формування рішень стосовно розвитку системи регіональних економічних відносин має відбуватися відповідно до пріоритетів державної стратегії регіонального розвитку. Огляд сучасних стратегій регіонального розвитку свідчить про ряд недоліків: зокрема цілковиту неузгодженість стратегічних напрямів розвитку регіонів України; абстрактність формулювань зазначених орієнтирів та завдань щодо їх реалізації в межах національних пріоритетів регіонального розвитку. Відповідно до виявленої проблеми в роботі проаналізовано стратегії регіонального розвитку Луганської, Донецької, Харківської, Дніпропетровської та Запорізької областей і запропоновано інтеграційний підхід до їх гармонізації, що на основі державної стратегії регіонального розвитку дозволяє ідентифікувати спільні напрями оновлення системи регіональних економічних відносин для всіх п'яти регіонів.

9. Уточнено та аргументовано комплекс прогностичних предикторів реалізації соціального діалогу в системі регіональних економічних відносин, за якими можна контролювати стан економічної системи в минулому, теперішньому та майбутньому, дозволить відстежити основні характеристики трансформації національної й регіональних економічних систем та виявити основні проблемні параметри впровадженню соціального діалогу в системі регіональних економічних відносин. Представлений комплекс сучасних предикторів згруповано у два блоки. За предикторами першого економічного блоку система регіональних економічних відносини завершила процес власної трансформації, її стан за висвітленими параметрами відповідає стану регіональних економічних відносин більшості цивілізованих країн. Ретроспективний якісний аналіз предикторів другого, блоку громадської активності, свідчить, що система регіональних економічних взаємовідносин у частині взаємодії з населенням залишається застарілою та потребує оновлення й періодичного моніторингу.

10. Виявлено, що сучасна українська наука реалізує практику моніторингу соціального діалогу у площині соціологічних досліджень, з року в рік змінюючи ключові контрольні точки, та концентруючи увагу на взаємовідносинах влади з пересічними членами суспільства, оминаючи бізнес-середовище. За наявними даними соціологічних опитувань виявлено низький рівень соціальної активності самого населення по регіонах України та високий рівень їх недовіри до більшості соціальних інституцій, починаючи від органів влади, закінчуючи діяльністю неурядових організацій. Враховуючи визначений комплекс предикторів розвитку соціального діалогу в системі економічних відносин, у роботі запропоновано моніторинг процесу формування соціального діалогу на регіональному рівні, що

містить як якісні (рівень довіри населення до органів влади, до представників бізнесу, а також обізнаність щодо поточної соціально-економічної ситуації та стратегічних пріоритетів розвитку регіону), так і кількісні показники (рівень середньодушового доходу, рівень безробіття, частка населення, що є членами громадських організацій), який дає можливість отримати об'єктивну картину, спираючись не тільки на дані соціопитувань, але й на дані офіційної статистики зі стабільною періодичністю оприлюднення отриманих результатів.

11. Ідентифіковано, що в національній практиці відсутній чіткий механізм поєднання інтересів влади, бізнесу та громади у сфері регіонального економічного розвитку. Тому, за результатами аналізу в роботі запропоновано механізм інтеграції соціального діалогу в систему економічних відносин на регіональному рівні, який базується на виявлених мотивах співпраці кожної групи учасників, вказує на принципи, методи, інструменти, допоміжні інституції, джерела фінансування для реалізації спільних дій.

12. Сформовано методологію вдосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу, яка містить етапи, принципи, методи, інструменти, важелі впливу та стратегічні орієнтири, передбачає розрахунок інтегрального показника розвитку регіональних економічних відносин, який характеризує кожну групу учасників та сприяє вдосконаленню організаційно-економічної взаємодії, забезпеченню гідного рівня життя та добробуту населення регіону, безпеки та рівних можливостей у всіх проявах та на всіх рівнях.

13. Побудовано економіко-математичну модель регіону як відкритої соціально-економічної системи з використанням інструментів комп'ютерного моделювання, що відображає складові соціальних економічних відносин та містить показники, які характеризують стан соціального діалогу. Апробація моделі на прикладі Луганської області засвідчила свою реалістичність, а тому може бути рекомендована для подальшого використання з метою прогнозування тенденцій розвитку регіональних економічних систем з урахуванням наявного соціального діалогу. Результати, отримані після побудови прогнозу, підтверджують ефективність обраних напрямів вдосконалення системи регіональних економічних відносин у межах оптимального сценарію та стратегічних пріоритетів регіонального розвитку східних регіонів України, серед яких для Луганської області запропоноване впровадження інноваційних технологій виробництва та розвиток людського капіталу шляхом інвестицій у професійну освіту населення відповідно до потреб конкретної області.

14. Підкреслено, що проблема кількісного вимірювання ефекту від впровадження соціального діалогу в економічне середовище залишається актуальною та фактично невирішеною не тільки в сучасній вітчизняній економічній науці, але й закордоном. Тому, в роботі ідентифіковано прямий зв'язок між соціальним діалогом та соціальним капіталом як результатом успішної його реалізації, який слугує основою будови системи регіональних економічних відносин. Доведено, що найбільш об'єктивний варіант оцінки соціального капіталу має базуватися на офіційно визнаних, статистично зафіксованих показниках соціальної напруженості. Використовуючи такий підхід, було

побудовано комплексний показник стабільності економічних відносин, який базується на первинних індикаторах напруженості саме у сфері регіональних економічних відносин між учасниками економічної діяльності.

Представлені в дисертаційному дослідженні розробки та пропозиції формують ґрунтовну теоретичну базу та надають практичний інструментарій щодо впровадження соціального діалогу в систему регіональних економічних відносин, сприяють досягненню компромісу й формують основу для сталого розвитку регіонів держави у довгостроковій перспективі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Зеленко О. О. Методологічні та прикладні аспекти регулювання системи соціально-економічних відносин суб'єктів господарювання / Т. В. Калінеску, О. О. Зеленко. — В кн.: Теорія і практика діяльності підприємств: монографія в двох томах. Т. 1; за заг. ред. Л. М. Савчук, Л. М. Бондоріної. — Дніпро: Пороги, 2017. — С. 262–272.

Особистий внесок: удосконалено методологічний підхід щодо регулювання системи соціально-економічних відносин суб'єктів господарювання.

2. Зеленко О. О. Стратегія реалізації регіонального виробництва на засадах суспільних трансформацій / О. О. Зеленко, І. В. Пономарьова, Г. С. Ліхоносова. — В кн.: Демократичні механізми самозабезпечення соціально-економічних трансформацій суспільства : монографія / [Колектив авторів], за наук. ред. Т. В. Калінеску. — Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. — С. 201–218.

Особистий внесок: розроблено стратегію розвитку соціального діалогу на регіональному рівні.

3. Зеленко О. О. Розвиток економічних відносин на засадах соціального діалогу: регіональний аспект : монографія / О. О. Зеленко. — Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. — 348 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

4. Зеленко О. О. Роль соціальних інвестицій у соціалізації економічних відносин між суб'єктами господарювання та суспільством / О. О. Зеленко, М. О. Наталенко // Часопис економічних реформ. — 2012. — № 3(7). — С. 106–111.

Особистий внесок: визначено роль соціальних інвестицій у налагодженні стабільних економічних відносин у межах конкретної території.

5. Зеленко О. О. Роль соціального діалогу у контексті соціально-економічного розвитку суспільства / О. О. Зеленко // Часопис економічних реформ. — 2014. — № 1(13). — С. 82–87.

6. Зеленко О. О. Засади формування соціального діалогу в суспільстві / О. О. Зеленко // Часопис економічних реформ. — 2014. — № 4(16). — С. 93–98.

7. Зеленко О. О. Світовий досвід розвитку соціального діалогу / О. О. Зеленко // Часопис економічних реформ. — 2015. — № 1(17). — С. 104–109.

8. Зеленко О. О. Концептуальні основи розвитку соціального діалогу в Україні / О. О. Зеленко // Часопис економічних реформ. — 2015. — № 3(19). — С. 56–61.

9. Зеленко О. О. Бар'єри формування соціального діалогу в умовах розвитку сучасного українського суспільства / О. О. Зеленко // Часопис економічних реформ. — 2015. — № 4(20). — С. 15–21.

10. Зеленко О. О. Соціальний діалог та соціальний капітал як базис економічного розвитку регіону / О. О. Зеленко // Часопис економічних реформ. — 2016. — № 3(23). — С. 56–61.

11. Зеленко О. О. Фактори розвитку соціального діалогу в регіонах України / О. О. Зеленко // Причорноморські економічні студії. — 2016. — № 11. — С. 191–195.

12. Зеленко О. О. Технологія прийняття управлінських рішень у контексті соціально-економічного розвитку регіону / О. О. Зеленко // Економіка та суспільство. — 2017. — № 8. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://economyandsociety.in.ua>

13. Зеленко О. О. Система економічних відносин у контексті соціального діалогу як основа регіонального розвитку / О. О. Зеленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. — 2017. — № 22. Ч. I. — С. 136–139.

14. Зеленко О. О. Моніторинг трансформації суспільства на засадах соціального діалогу з метою соціально-економічного розвитку регіонів країни / О. О. Зеленко // Економіка та суспільство. — 2017. — № 10. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://economyandsociety.in.ua>

15. Зеленко Е. А. Показатели оценки региональных экономических отношений на основе социального диалога в Украинском Донбассе / Е. А. Зеленко // Сталий розвиток економіки. — 2017. — № 4. — С. 92–97.

16. Зеленко О. О. Методологія вдосконалення системи економічних відносин на регіональному рівні / О. О. Зеленко // Проблеми системного підходу в економіці. — 2017. — № 6(62). — С. 64–70.

17. Зеленко О. О. Сучасні предиктори розвитку економічних відносин / О. О. Зеленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. — 2018. — № 28. Ч. 2. — С. 14–18.

18. Зеленко О. О. Довгострокові орієнтири відновлення економічних відносин в східних областях України / О. О. Зеленко // Причорноморські економічні студії. — 2018. — № 25. — С. 138–143.

19. Зеленко О. О. Оцінювання стабільності економічних відносин за результатами впровадження соціального діалогу / О. О. Зеленко // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. — 2017. — № 10(63). Т. 22. — С. 139–143.

20. Зеленко О. О. Формування рішень щодо економічного розвитку території із залученням населення регіону / О. О. Зеленко // Інтелект XXI. — 2018. — № 1. — С. 63–66.

21. Зеленко О. О. Моделювання системи економічних відносин регіону на засадах соціального діалогу / О. О. Зеленко, Л. Ф. Істомін // Бізнес-навігатор. — 2018. — № 1. — С. 36–45.

Особистий внесок: удосконалено способи прогнозування з використанням кількісних показників соціально-економічного розвитку регіонів.

22. Зеленко О. О. Особливості впровадження соціального діалогу в регіонах України / О. О. Зеленко // Приазовський економічний вісник. — 2018. — № 1(6). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rev.kpu.zp.ua/>

23. Зеленко О. О. Соціальний діалог як інструмент вирішення конфлікту в економічному середовищі / О. О. Зеленко // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2018. — № 1(13). — С. 165–169.

24. Зеленко О. О. Інтеграція соціального діалогу в систему економічних відносин регіону / О. О. Зеленко // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. — 2018. — № 1(108) – С. 147–153.

25. Зеленко О. О. Культура соціального діалогу в сфері економічних відносин / О. О. Зеленко // Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2018. — № 18. — С. 25–29.

Особистий внесок: обґрунтовано необхідність реорганізації наявних громадських інституцій за відсутності результативності та економічної ефективності їх діяльності на регіональному рівні.

26. Зеленко О. О. Соціально-економічний розвиток регіонів України: безпека та соціальний діалог / І. Р. Бузько, О. О. Зеленко // Економічний простір. — 2018. — № 4 (132). — С. 50-60.

Особистий внесок: удосконалено концепцію стійкого розвитку регіону на засадах соціального діалогу.

27. Зеленко О. О. Міжрегіональне співробітництво: криза взаємодії та шляхи її подолання / І. Р. Бузько, О. О. Зеленко // Часопис економічних реформ. — 2018. - № 2 (30). — С. 110-115.

Особистий внесок: обґрунтовано заходи активізації міжрегіонального співробітництва з метою створення нових робочих міст, скорочення соціальної напруженості, накопичення соціального капіталу регіонів країни.

Статті у міжнародних наукових виданнях та виданнях України, які включно до міжнародних наукометричних баз:

28. Зеленко О. О. Характеристика регіональної системи економічних відносин у сучасних умовах глобалізації / О. О. Зеленко // Perspectives of research and development: collect. of Scient. Articles. — 2017. — №1. — Dublin: SAUL Publishing Ltd. — P. 65–69.

29. Zelenko O. O. Development of scenarios for democratic transformations of socio-economic relations in Ukraine / T. V. Calinescu, O. O. Zelenko // Baltic Journal of Economic Studies. — 2017. — Vol. 3. № 3. — Riga: Izdevnieciba “Baltija Publishing”. — P. 13–23.

Особистий внесок: методичний підхід щодо сценарного аналізу регіональної системи економічних відносин на засадах соціального діалогу

30. Зеленко О. О. Стратегічні пріоритети регіональних систем економічних відносин на засадах соціального діалогу / О. О. Зеленко // Актуальные научные исследования в современном мире. — 2017. — Вип. 11(31). Ч. 5. — С. 63–68.

31. Зеленко Е. А. Оценка эффективности трансформации системы экономических отношений на основе социального диалога / Е. А. Зеленко // Иктисод ва молия. — 2018. — №. 1. — Ташкент: Print Line Group. — С. 5–14.

32. Zelenko O. O. Estimation of Conditions the Realization of Democratic Mechanisms the Transformation of Society: Tearing Away and Social Dialog / T. V. Calinescu, G. S. Likhonosova, O. O. Zelenko // Montenegrin Journal of Economics. — 2018. — Vol. 14. № 1. — Podgorica: 3M Makarije. — P. 93–107.

Особистий внесок: уточнено систему показників оцінювання соціального діалогу як інструменту соціально-економічної трансформації регіону.

33. Zelenko O. O. Diagnostics of Tearing away the Democratic Mechanisms of Socio-Economic Development and Adjusting of Social Dialogue in Society / T. V. Calinescu, G. S. Likhonosova, O. O. Zelenko // Journal of Economics, Management & Trade. — 2017. — Vol. 20. Is. 3. — London: Sciencedomaine. — P. 1–12.

Особистий внесок: обґрунтовано природу соціального діалогу та визначено взаємозв'язок між соціальною безпекою та соціальним діалогом у системі регіональних економічних відносин.

34. Zelenko O. Analysis of Public Institutes Activity as Instrument of Settlement the Economic Relations of Region / T. Calinescu, O. Zelenko // Технологический аудит и резервы производства. — 2018. — № 3/5(41). — С. 9-14.

Матеріали наукових конференцій:

35. Зеленко О. О. Технологія прийняття рішень в системі економічних відносин / О. О. Зеленко // Технологія — 2016: матеріали Міжнар. наук.-техн. конф., 22-23 квіт. 2016 р. — Ч. II. — Сєверодонецьк: СХУ ім. В. Даля, 2016. — С. 210–212.

36. Зеленко О. О. Особливості формування соціального капіталу суб'єктів господарювання та регіону на засадах соціального діалогу / О. О. Зеленко // Соціально-гуманітарні науки, економіка, право: нові виклики, практика, інновації : матеріали Міжн. наук.-практ. конф., 21-22 квіт. 2016 р. — у 2 т. — Т. 1. — Київ.: Університет «Україна», 2016. — С. 338–342.

37. Зеленко О. О. Факторы развития со-циального диалога в странах постсоветского пространства / О. О. Зеленко // Мировой финансово-экономический кризис и новые возможности реализации экономической политики: Межд. электр. конф.: тезисы докл., 1 июн. 2016 г. — Ташкент: «Print Line Group», 2016. — С. 35–37.

38. Зеленко О. О. Регіональна модель формування соціального діалогу в Україні / О. О. Зеленко // Людина і праця в економіці регіону: матеріали Всеукраїнської наук.-практичної конф., 31 жовт. 2016 р. — Кропивницький: КОД, 2016. — С.101–103.

39. Зеленко О. О. Соціальний діалог – основа формування економічних відносин на регіональному рівні / О. О. Зеленко // Розвиток фінансово-економічного становища на різних рівнях управління: підприємство, регіон, держава: матеріали Міжнар. наук.-практичної конф. 24-25 берез. 2017 р. — Дніпро.: НО «Перспектива», 2017. — С. 72–74.

40. Зеленко О. О. Моніторинг впровадження соціального діалогу як механізму перетворення українського суспільства / О. О. Зеленко // Теорія і практика

сучасної науки (Частина I): матеріали II-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 черв. 2017 р. — К.: МЦНД, 2017. — С. 35–36.

41. Зеленко О. О. Керовані, контрольовані та неконтрольовані фактори розвитку економічних відносин на регіональному рівні / О. О. Зеленко // Напрями та сучасні чинники розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 8 верес. 2017 р. — Запоріжжя: Класичний приватний університет. — С. 71–73.

42. Зеленко О. О. Проблеми оцінювання системи економічних відносин на регіональному рівні / О. О. Зеленко // Євроінтеграційна перспектива та інвестиційний потенціал економіки: методологія, теорія та практика: Всеукр. наук.-практ. конф.: тези доповід., 15-16 верес. 2017 р. — Одеса: ЦЕДР, 2017. — С. 60–63.

43. Зеленко О. О. Параметризація соціального діалогу на регіональному рівні / О. О. Зеленко // Сучасні особливості економічних проблем розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 29-30 верес. 2017 р. — Львів: ЛЕФ, 2017. — С. 67–69.

44. Зеленко О. О. Стратегічні напрями розвитку системи економічних відносин в умовах сучасного Сходу України / О. О. Зеленко // Modern Economic Research: Co-operation, Banking, Public Administration in Decentralized Environment: International Scientific Conference Proceedings, September 26th, 2017. — Kielce: Baltija Publishing, 2017. — P. 56–58.

45. Зеленко О. О. Гармонізація соціального діалогу в системі економічних відносин / О. О. Зеленко // Перспективи інноваційного розвитку економіки: сучасні підходи та напрями: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 17-18 листоп. 2017 р. — У 2-х ч. — Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. — Ч. 1. — С. 152–154.

46. Зеленко Е. А. Социальный диалог как фактор экономического роста региона / Е. А. Зеленко // Новое качество и новые возможности экономического роста: инновации, активное предпринимательство и поддержка прогрессивных технологий: материалы Межд. электр. конф., 5 мая 2018 г. — Ташкент, 2018. — С. 94–97. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://itm.uz/files/books/ru/e-konfer-13.7.18.pdf>

АНОТАЦІЯ

Зеленко О. О. Вдосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 — Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. — Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України, Северодонецьк, 2019.

Узагальнено теоретичні аспекти становлення та розвитку системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу. Безпосередньо уточнено поняття соціального діалогу, його принципи, класифікацію різновидів та засади реалізації. Визначено світові тенденції та

запропоновано модель реалізації соціального діалогу на регіональному рівні, а також концепцію реалізації соціального діалогу в умовах розвитку системи регіональних економічних відносин. Ідентифіковано особливості функціонування системи економічних відносин на засадах соціального діалогу. Визначено фактори, що впливають на формування соціального діалогу на регіональному рівні. Обґрунтовано складові системи показників для оцінювання регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу. Сформовано новий підхід щодо сценарного аналізу регіональної системи економічних відносин на засадах соціального діалогу. Удосконалено технологію прийняття рішень з економічного розвитку територій із залученням різних соціальних груп. Представлено інтеграційний підхід, який дозволив обґрунтувати спільні стратегічні орієнтири для розвитку міжрегіонального співробітництва східних регіонів країни. Запропоновано комплекс прогностичних предикторів реалізації соціального діалогу в системі регіональних економічних відносин. Запропоновано моніторинг соціального діалогу в системі економічних відносин регіону. Удосконалено механізм інтеграції соціального діалогу в систему регіональних економічних відносин. Сформовано методологію удосконалення системи економічних відносин на регіональному рівні. Запропоновано економіко-математичну модель функціонування регіону як відкритої соціально-економічної системи. Сформовано комплексний показник стабільності системи економічних відносин на регіональному рівні.

Ключові слова: сталий розвиток, регіон, соціальний діалог, оцінка, система регіональних економічних відносин, соціальний капітал, конфлікт, стратегічні напрями, фактори регіонального розвитку, модель регіону.

АННОТАЦИЯ

Зеленко Е. А. Совершенствование системы региональных экономических отношений на основе социального диалога. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.05 – Развитие производительных сил и региональная экономика. – Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля Министерства образования и науки Украины, Северодонецк, 2019.

Обобщены теоретические аспекты становления и развития системы региональных экономических отношений на основе социального диалога. Уточнено понятие социального диалога, условия его применения, классификацию разновидностей и принципы использования. Определены мировые тенденции и предложено модель реализации социального диалога на региональном уровне, которая имеет три уровня и предполагает взаимодействие участников экономической деятельности на межличностном/локальном, межотраслевом или региональном/межрегиональном уровне. Обосновано концепцию реализации социального диалога в условиях развития системы региональных экономических отношений, которая включает основные понятия, инструменты реализации, закономерности и ожидаемый эффект. Идентифицированы особенности

функционирования системы экономических отношений с использованием социального диалога, которые основываются на принципах, обеспечивающих комплексное развитие региона с учетом управляемых, контролируемых и неконтролируемых факторов влияния. Определены факторы формирования социального диалога на региональном уровне, которые подразделяются на три группы: общетеоретические, национальные, региональные. Обосновано составляющие системы показателей для оценки региональных экономических отношений на принципах социального диалога, на основании которых составлен рейтинг областей Украины. Сформирован новый подход к сценарному анализу системы региональных экономических отношений на принципах социального диалога, в рамках которого с помощью анализа парных корреляций между основными показателями развития, использования SWOT-анализа предложен наиболее предпочтительный сценарий развития региональных экономических отношений в Луганской области. Усовершенствована технология принятия решений относительно экономического развития территорий с привлечением различных социальных групп, которая содержит этапы, типы взаимодействия, средства привлечения общественности и потенциальные угрозы для данного процесса. Представлен интеграционный подход к гармонизации стратегий регионального развития, который позволил выявить общие долгосрочные ориентиры для развития межрегионального сотрудничества восточных регионов страны в рамках стратегических приоритетов регионального развития на государственном уровне. Предложен комплекс прогностических предикторов реализации социального диалога в системе региональных экономических отношений, их ретроспективный анализ позволил констатировать завершенность процесса трансформации экономических параметров региональных систем и выявил фрагментарный характер реализации общественной активности во всех областях Украины. Получил дальнейшее развитие режим мониторинга социального диалога в системе экономических отношений региона, согласно которому данный процесс необходимо осуществлять ежегодно, с использованием как качественных, так и количественных показателей независимыми структурами и с предоставлением отчета о реализованных мероприятиях и полученном от них эффекте. Усовершенствован механизм интеграции социального диалога в системе экономических отношений на региональном уровне, который формируется на основе мотивов и общих интересов всех групп участников с применением соответствующих инструментов и вспомогательных институтов. Сформирована методология совершенствования системы региональных экономических отношений на основе социального диалога, которая включает этапы, принципы, методы, инструменты взаимодействия, рычаги влияния, а также стратегические ориентиры развития региона. Предложена экономико-математическая модель функционирования региона как открытой социально-экономической системы, а ее апробация подтвердила реалистичность модели и возможность ее использования на практике для прогнозирования состояния системы после реализации запланированных мероприятий. По результатам исследования доказана непосредственная взаимосвязь между социальным капиталом, накопленным в результате реализации социального диалога, и качеством экономических

отношений региона. Сформирован комплексный показатель стабильности экономических отношений на региональном уровне, позволяет оценить уровень накопленного социального капитала и, следовательно, уровень развития системы региональных экономических отношений.

Ключевые слова: устойчивое развитие, регион, социальный диалог, оценка, система региональных экономических отношений, социальный капитал, конфликт, стратегические направления, факторы регионального развития, модель региона.

ANNOTATION

Zelenko O. O. Improving the system of regional economic relations on the basis of social dialogue. – Qualification scientific work as a manuscript.

The thesis claiming the scientific Economy Science Doctor's Degree on the specialty 08.00.05 – The development of productive forces and regional economy. – Ukraine Ministry of Education and Science, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, 2019.

The theoretical aspects of the formation and development of the regional economic relations system on the basis of social dialogue are generalized. The concept of social dialogue, its principles, classification of varieties and bases of realization are directly clarified. The world tendencies are determined and the regional model of realization is offered, as well as the concept of social dialogue realization in the conditions of the regional economic relations system development. The peculiarities of economic relations system, functioning on the basis of social dialogue, were identified. The factors influencing the formation of social dialogue at the regional level are determined. The components of the indicators system for evaluation of regional economic relations on the basis of social dialogue are substantiated. A new scenario analysis approach for the regional economic relations system based on the principles of social dialogue has been formed. The theoretical approach to the technology of making decisions on economic development of territories with attraction of the region population has been improved. The integration approach for harmonization of regional strategies, which allowed revealing common strategic guidelines for the development of interregional cooperation for the eastern country regions, was presented. A set of forecast predictors for implementation of social dialogue in the system of economic relations is proposed. The of social dialogue monitoring in the system of economic relations of the region is specified. The mechanism of integration of social dialogue into the economic relations on the regional level has been improved. The methodology of improving the system of regional economic relations on the bases of social dialogue is substantiated. The economic-mathematical model of the region functioning as an open socio-economic system is proposed. A complex indicator of the economic relations stability at the regional level has been formed.

Key words: sustainable development, region, social dialogue, assessment, system of regional economic relations, social capital, conflict, strategic directions, factors of regional development, model of the region.

Підписано до друку 08.01.19.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір типогр. Гарнітура Times.
Друк – ризографія. Умов. друк. арк. 1,9
Наклад 100 екз. Замов. № 44

Надруковано у видавництві
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.
Адреса видавництва: просп. Центральний, 59а,
м. Сєвєродонецьк, 93400
E-mail: vidavnictvosnu.ua@gmail.com